

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
ТА МОЛОДІ В ЦИФРОВОМУ
ПРОСТОРІ**

Київ - 2021

УДК

Схвалено вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 6 від 24.06.2021 року).

Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Національна академія педагогічних наук України. – 2021. – 52 с.

Рецензенти:

Вайнола Ренате Хейкїївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Осадчий Вячеслав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри інформатики і кібернетики Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького;

Ягоднікова Вікторія Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та інноваційної діяльності; професор науково-методичної лабораторії виховання, соціальної та здоров'язбережувальної освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»;

Безкоровайна Ольга Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання іноземних мов факультету іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету.

У Концепції окреслено світоглядні підходи до вирішення проблеми виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Наголошено на необхідності впровадження засобів захисту дитини від кібербулігу; протидії засобам технологічно-маркетингового руйнування базових цінностей; розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників; формування в дітей та молоді ціннісно-змістової вибірковості; збереження фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я дітей та молоді; використання здоров'язбережувального потенціалу сімейної медіаосвіти; виховання культури поведінки дітей та молоді в цифровому освітньому просторі; партнерської взаємодії батьків і вихователів щодо попередження негативних впливів цифрового середовища на дітей та молодь; науково-методичного забезпечення виховання дітей та молоді в цифровому просторі.

Схарактеризовано ризики, пов'язані з реалізацією Концепції.

Над концепцією працювали (укладачі/автори):

Кремень В.Г., президент Національної академії педагогічних наук України, доктор філософських наук, професор, академік Національної академії наук України, дійсний член (академік) НАПН України;

Сисоєва С.О., академік-секретар Відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік НАПН України);

Бех І.Д., директор Інституту проблем виховання НАПН України, доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України;

Вознесенська О.Л., старший науковий співробітник лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;

Гавриш Н.В., головний науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Гончар Л.В., головний науковий співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Журба К.О., головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Ільїн В.В., професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАПН України;

Канішевська Л.В., заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Кириченко В.І., провідний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Комаровська О.А., завідувач лабораторія естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Корнієнко А.В., провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Куниця Т.Ю., завідувач лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Курбатов С.В., радник Президії НАПН України, доктор філософських наук;

Литовченко О.В., провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Малиношевський Р.В., заступник директора з наукової роботи Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Мачуський В.В., завідувач лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Найдьорова Л.А., заступник директора з наукової роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук, член-кореспондент НАПН України;

Рейпольська О.Д., завідувач лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент;

Толочко С.В., головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент;

Федорченко Т.Є., головний науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, професор;

Харченко Н.В., завідувач лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Чаплінська Ю.С., старший науковий співробітник лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;

Шахрай В.М., завідувач лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
I. НОВИЙ ВИМІР ВИХОВАННЯ – УРАХУВАННЯ ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ	8
1.1. Від Homo sapiens до homo digitalis.....	8
1.2. Виховний потенціал цифрового простору	9
1.3. Принципи виховання дітей і молоді в умовах цифрового простору.....	10
1.4. Картина світу і офлайн-першість ставлень до життя	11
1.5. Позитивність перспективи технологічного розвитку і роль виховної дії	12
II. ДІТИ ТА МОЛОДЬ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ: ВИХОВНІ ВИКЛИКИ	14
2.1. Дитина дошкільного віку в цифровому просторі: об'єктивна реальність чи необхідність.....	14
2.2. Цифровий простір у життєдіяльності учнів молодшого шкільного віку	16
2.3. Виховний вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників	18
2.4. Процеси соціалізації учнів в умовах відсутності спілкування з однолітками	20
2.5. Цифрова інтернаціоналізація у вихованні учнівської та студентської молоді.....	22
2.6. Кібербулінг: способи розпізнавання та захист дитини.....	23
2.7. Протидія засобам технологічно-маркетингового руйнування базових цінностей	25
III. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ	26
3.1. Цифрове освітньо-виховне середовище закладу освіти	26
3.2. Цифрова компетентність вихователів.....	29
3.3. Спілкування в умовах цифрового інтенсиву: формування у дітей та молоді змістової вибірковості	30
3.4. Цифровий світ і збереження фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я дітей та молоді.....	31
3.5. Виховання культури поведінки дітей та молоді в цифровому освітньому просторі	33
3.6. Віртуальна мистецька освіта і виховання.....	35
3.7. Виховний потенціал закладів позашкільної освіти в умовах цифровізації.....	37
3.8. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей та молоді в цифровому освітньому просторі	39
3.9. Здоров'язбережувальна сімейна медіаосвіта: медіацифрова дієта і позитивний розвиток	41
3.10. Партнерська взаємодія батьків і вихователів щодо попередження	

негативних впливів цифрового середовища на дітей та молодь	44
3.11. Науково-методичне забезпечення виховання дітей та молоді в цифровому просторі	45
3.12. Виховні критерії та моніторинг якості виховання у цифровому освітньо-виховному середовищі	46
IV. ЗАКОНОДАВЧІ Й УПРАВЛІНСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ. ФІНАНСУВАННЯ	47
V. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ	47
VI. РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ КОНЦЕПЦІЇ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТЕРМІНІВ	49

ПЕРЕДМОВА

Соціально-економічні та технологічні зміни в Україні передбачають активний пошук нових шляхів підвищення ефективності виховання дітей та молоді. Зростання темпів розвитку й застосування цифрових технологій актуалізує необхідність підвищення якості підготовки вчителів і вихователів до їхнього використання в освітньому та вихованому процесах.

Сучасна взаємодія людини в цифровому просторі відмінна від співдіяння минулого часу, що безпосередньо пов'язане зі спрямованими інноваціями на технологічному рівні: розширенням сфери застосування цифрових рішень і сервісів, доступністю гаджетів, інтенсивним розвитком соціальних медіа.

Природно, що все це впливає на зміну стилю міжособистісної та комунікативної взаємодії людини будь-якого віку, оскільки вже сучасна дитина відкриває світ не лише безпосередньо через пізнання навколишньої дійсності чи навчання в закладі освіти та сімейний вплив, а й опосередковано за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів, зокрема за допомогою смартфона. Така ситуація зумовлює специфіку виховання і розвитку дитини, необхідність змін в освітній політиці та усталених методичних практик як на рівні школи як освітньої системи, так і сім'ї в ролі первинного інституту виховання.

Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі – система науково обґрунтованих положень, що визначають суспільні виклики й стратегічні напрями виховання молодого покоління в умовах цифрової реальності.

Метою Концепції є визначення провідних ідей і принципів виховання дітей і молоді в цифровому просторі.

Соціальна значущість Концепції полягає в узгодженості задля виховних впливів на дітей та молодь у цифровому просторі; консолідації зусиль держави, освіти та сім'ї, реального сектору економіки щодо створення безпечного і сприятливого для особистісного розвитку дитини цифрового простору.

Концепція ґрунтується на основних положеннях Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про охорону дитинства», Рекомендацій Ради Європи про співпрацю між правоохоронними органами та постачальниками Інтернет-послуг у протидії кіберзлочинності, Керівних принципах у сфері прав людини для Інтернет-провайдерів (Рада Європи та EuroISPA) та Керівних принципах з прав людини для постачальників онлайн-ігор (Рада Європи та ISFE), Національній економічній стратегії на період до 2030 року; Конвенції про кіберзлочинність, Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, проєкті Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року.

Просимо надсилати зауваження та пропозиції на ел.адресу: ipv_info@ukr.net

I. НОВИЙ ВИМІР ВИХОВАННЯ – УРАХУВАННЯ ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

1.1. Від Homo sapiens до Homo digitalis

Процес еволюції людини по шляху духовного народження передбачає входження у світ інтелектуальної культури, побудованої на системі знань як набутих у процесі соціокультурної життєдіяльності, так і «вирощених» усередині своєї індивідуальності. Усе, що визначається як зовнішнє знання, є лише формою репрезентацій обізнаності внутрішньої, яка досягається, головним чином, шляхом освіти. Людина реалізує себе в культурній, науковій, освітній, господарській та інших сферах суспільної діяльності не лише через набуті знання і практичний досвід, але й через власну вихованість. Тобто виховання внутрішньої морально-духовного скарбу слугує найбільш надійним орієнтиром у визначенні мети й сенсу життя, подоланні його складних суперечностей.

Згідно з класичною традицією, знання постає збагаченим високими сенсами, здатними зробити людину творчою, духовною особистістю, що вимагає доцільного виховання. У цьому контексті виховання потрібно розглядати як морально-практичний процес, який активно використовується для творення світу і одночасно творення самої людини.

В історичному плані Людина – Homo sapiens (розумна) перетворюється у Людину – Homo faber (продуктивна), яка далі трансформується в Людину – Homo creativus (творча). Істотно, що феномен креативності виступає як поєднання новизни, корисності й несподіваності.

Актуалізація нинішньої антропологічної освітньої парадигми обумовлена потужним впливом цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій на культуру й людину в цілому, що ствердило конституювання дигітальних суспільства і культури. Результатом стала поява Homo digitalis – людини дигітальної. Цей образ фіксує зовнішні характеристики індивідів, які володіють сенсорними вміннями об'єктної регуляції (приведення в дію планшетів чи смартфонів) (digitalis латиною означає і цифру, і палець). Homo digitalis, опанувавши інформаційні технології, усебічно застосовуючи їх у своїй діяльності, постає у такий спосіб «конструктом» нової пасивної людини, що зручно розташувалася в інтер'єрах суспільних розваг. Одномірність буття Homo digitalis у рамках інформаційно-цифрового суспільства формує «філософію селфі», або несправжнього буття, яке покликане бути кращим за справжнє. Така людина насамперед зосереджена на собі, практикуючи власну самобутність за допомогою різних комп'ютерних програм і платформ. Комунікативний простір Інтернету, який структурує життєвий світ Homo digitalis, перенасичений порадами, квазісенсаціями, інсинуаціями, стає місцем зустрічі ділетантно орієнтованих людей, переповнених зневагою до інших. Вони далекі від ідеалів освіченості минулого та достатньої ерудиції.

Дигітальна людина, перебуваючи в просторі процесів цифро-інформалізації, не помічає проблем, породжених зростаючим соціальним

розшаруванням, не вміє прораховувати ризики непередбачуваних майбутніх життєвих ситуацій. Тим самим цей тип людини втрачає здатність до активної, продуктивної, перетворювальної діяльності, що обумовлено, по-перше, впливом дигітальних технологій на мозок людини, по-друге, зміною її когнітивних здібностей, зокрема її сенсорики.

Проте, попри існуючі реальні особисті загрози в подальшій динаміці інформаційно-цифрового світу, Людина все ж таки повинна зберегти себе і власні інтелектуально-культурні потенції. Умовою цього є повсюдне утвердження виховних принципів духовності в її етичному розумінні.

У контексті антропологічного світосприйняття виховання повинно виступати в трьох вимірах: по-перше, як спосіб опанування та асиміляції людиною минулого – культурна пам'ять. По-друге, як здатність креативного освоєння простору можливої життєдіяльності для розв'язання перспективних питань. По-третє, як самобутня автономія особистості в якості продуктивного існування у світі інформаційно-цифрових технологій. Тим самим положення і стан людини, що визначається вказаними параметрами, приводять до формування нових принципів її виховання, які дозволяють їй доцільно орієнтуватись у конкретних життєвих ситуаціях.

Прогрес людства був і залишається залежним від особистостей, які несуть у собі енергію знання, інтелекту і творчості. Якщо інформаційно-комунікаційний та економіко-технологічний процеси перебувають у постійній динаміці то ментально-інтелектуальні основи суспільства можуть зберігати колосальний духовно-культурний потенціал людини, який має продуктивно зовнішньо втілюватися.

1.2. Виховний потенціал цифрового простору

Сучасний цифровий спосіб долучення людини до природного і соціального світу є загальним свідченням її складного життя в цивілізованому суспільстві, коли зникають межі для конструктивних міжкультурних взаємообмінів.

У таких умовах глобального цифрового споживання акцент робиться на наукову і практичну цінність відповідних продуктів, що необмежено транслюються. Відтак виникає проблема ступеня їх використання в контексті компетентнісних можливостей конкретного індивіда.

Це зі свого боку вимагає інноваційного вдосконалення сфери освіти, спрямованої перш за все на творчий розвиток зростаючої особистості.

Подібна особистість, перебуваючи в силовому полі цифрової інформації, опановує необмежену за змістом кількість ситуацій, які достатньою мірою відображають усю різноманітність людської діяльності й життя в цілому. Усеохоплювальний характер цифрової інформації корелюватиме з широтою досконалості людини як особистості. Тут слід ураховувати ту обставину, згідно з якою виховання в умовах сучасного суспільства певною мірою втрачає свій потенціал. Натомість цифрова форма соціалізації відіграватиме досить дієву

особистісно-перетворювальну роль. І цією перспективою не слід нехтувати.

Особистість, що формується в глобальних цифрових вимірах, здатна бачити світ не тільки в теперішніх реаліях, а й у історичній перспективі. Вона найімовірніше дійде висновку про те, що невідповідність виховання сучасним умовам суспільного існування є прогнозованим наслідком її життєдіяльності в період розширення світових контактів.

Зростаюча особистість, яка доцільно долучилася до цифрового простору, відзначається надзвичайно широкою інтегрованістю в суспільство як таке. Деякі з таких особистостей, що володіють виключними перспективами, потенційно можуть долучатися до світового співтовариства – зробити так, щоб їхнім домом став увесь світ.

За такої ситуації молоді люди інтенсивно рухаються шляхом розвитку: вони накопичують, формулюють та структурують щоразу більший об'єм інформації, паралельно із цим поступово розширюється діапазон їхніх здібностей до передбачення, у результаті чого вони одержують можливість прогнозувати подальший шлях своєї кар'єри – звичайно, не в закінченому вигляді, а з позицій очікувань і вірогідностей, що дає можливість попередити можливі невдачі.

Жити людині у всеохоплювальному інтенсивному інформаційному полі доволі психологічно нелегко; це вимагає підвищеної напруженості усіх її внутрішніх процесів. Тут головне – не допустити виражених психічних відхилень. Тож людина повинна активно використовувати внутрішні захисні резерви, якими вона мусить уміло володіти. Це необхідно й для того, щоб своєчасно і розумно реагувати на прогресивні світові виклики. Вони ж невідворотно диктують свої нормативи діяльності, поведінки, спілкування – цього культурного способу функціонування людства.

Варто чітко усвідомити, що повна свобода інформації сама собою не забезпечить універсального вирішення всіх невідкладних проблем. Свобода інформації залишиться зовсім неефективною доти, доки не буде спрямовано використовуватися для досягнення високої мети – миру і благополуччя всього людства.

1.3. Принципи виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору

До принципів виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору доцільно віднести:

– принцип *конфіденційності і безпеки*, що полягає в захисті персональних даних, контролі операцій, можливості надавати дозвіл, обмежувати та забороняти певну інформацію, попередженні зламів, захисті інформації від втручання чи викривлення, а також можливості її контролю з боку батьків;

– принцип *індивідуалізації* передбачає застосування умінь і навичок індивіда в доступі до цифрового простору та отриманні необхідної інформації,

вибудовуванні індивідуальної стратегії освіти та виховання, використанні можливостей для самостійної роботи та саморозвитку, адаптивних методик, а також різного роду індивідуальних форм презентації та спілкування в соцмережах;

– принцип *доступності* згідно з яким цифровий простір є відкритим, простим у доступі і використанні, а також актуальним і постійно оновлюваним;

– принцип *доцільності* – використання лише необхідних цифрових методик чи технологій для виконання поставлених завдань, досягнення виховних цілей;

– принцип *розвитку*, що забезпечує реалізацію моральних особистісних якостей, бажання удосконалюватися, розвивати творчі здібності, адаптуватися до сучасних умов життя та використовувати переваги цифрового середовища у розв'язанні життєвих задач;

– принцип *гнучкості* дозволяє використовувати цифровий контент відповідно до індивідуальних, вікових, спеціальних потреб, інтересів кожної дитини з урахуванням її вподобань, задач, зручного часу, місця тощо;

– принцип *інноваційності* дає можливість використовувати сучасні інноваційні, у тому числі інтерактивні, дистанційні форми і методи роботи з дітьми, новітні технології і можливості цифрового простору;

– принцип *інтегрованості* забезпечує вивчення розмаїтих явищ життя на перетині різних наук через залучення відмінних суб'єктів освітнього процесу.

1.4. Картина світу і офлайн-першість ставлень до життя

Виховання в цифрову добу потребує створення в сімейному середовищі умов для засвоєння дитиною настанов щодо важливих сторін життя; економічного, міжособистісного, сексуального. Виховання в цифровому просторі вимагає раннього формування в дитини психічних новоутворень, необхідних для здорової взаємодії з кіберсередовищем – розуміння різниці між повною базовою реальністю і штучно створеною завдяки людській праці розширеннями – медіареальністю і кіберреальностями (доданою чи віртуальною), за якими стоять цифрові коди і технології.

Оскільки розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, платформ і застосунків відбувається переважно за економічною моделлю реклами, коли сервіс пропонується безкоштовно, а інформація в ньому використовується для модифікації поведінки споживача, виховання має підготувати дитину до входження в технологічний світ. Діти у відкритому доступі до інформації потрапляють у середовище сильних і тонких психологічних впливів, спрямованих на те, щоб викликати певну поведінку і її передумови – симпатію, прихильність. Цифровий простір дає інформацію про те, що має подобатися, що маємо любити, ким повинні бути. За всіма інформаційними повідомленнями стоять чийсь інтереси, які можуть або збігатися, або суперечити власним зацікавленням слухача/глядача/користувача. Важливо виховати в дитини впевнене розуміння власних інтересів, яке ґрунтується на розумінні того, хто

ми є – наша сім'я, родина, рід, громада, країна, людство – у глобальному різноманітному світі. Вихована ідентичність і сформована картина світу забезпечують найбільш ефективні сталі інформаційні фільтри проти зваб і маркетингових втручань у цифровому медіаінформаційному середовищі.

До таких базових цінностей, які потребують особливої уваги й захисних програм сімейної протидії цифровому вихолощуванню реальності, можна віднести: цінність тіла (тілесності, реального фізичного руху); цінність тиші і усамітнення (пауз у медійному шумі, щоб причутися до важливого, для розмови із собою); цінність близькості і повноформатної присутності в спілкуванні (без запобіжника кнопки «перервати зв'язок», «виключити»); цінність стосунків з іншим і іншості як такої (цінність іншої людини і встановлених нею меж); цінність живого середовища (складності і саморегульованості природного оточення). У цифровому світі є тенденція знецінення цих базисних моментів людського життя, їхнього надмірного спрощення і підпорядкування прохідним миттєвим бажанням і звабам. Виховання в цифрову епоху має забезпечувати свідоме відновлення і відтворення цих цінностей.

Особливість виховання в інформаційно-цифрову епоху полягає в тому, щоб забезпечити для дитини позитивну перспективу майбутнього. Масу негативних прогнозів, описів загроз і викликів діти отримують у відкритому цифровому медіаінформаційному просторі. Тож дітям слід пояснювати позитивну сутність і поступ технологічного прогресу. Поряд з цим технологічний прогрес створює і нові екологічні небезпеки. Екологічне виховання плекає небайдужість до природного оточення і здатність своїми вчинковими діями, скоординованими глобально, вплинути на збереження і відновлення природи.

Потребує оновлення програм професійної підготовки вчителя з урахуванням потреб виховання в цифрову добу, які мають включати розширене філософсько-психологічне опрацювання проблем цифрової трансформації і ґрунтовну психолого-педагогічну інструменталізацію існуючої педагогічної практики стосовно новітніх викликів, аби забезпечувати: офлайн-першість випереджальної соціалізації в базовій реальності; збереження людності від загроз постгуманізму; виховну протидію звабам технологічно-маркетингового руйнування базових цінностей; позитивність перспективи технологічного розвитку й роль вчинкової дії в забезпеченні динамічної картини світу.

1.5. Позитивність перспективи технологічного розвитку і роль виховної дії

Цілеспрямована виховна діяльність у закладах освіти з метою формування розуміння позитивності перспектив технологічного розвитку спрямована на вирішення конкретних виховних завдань технологічно-маркетингового засвоєння й утвердження базових цінностей, наукового світогляду, інтелекту, моралі та естетичних смаків.

До функцій технологічного розвитку доцільно віднести:

– *пізнавальну*, що пов'язана з цифровою компетентністю та може бути зреалізованою через процес вивчення новітнього досвіду й практики отримання та постійного оновлення знань, необхідних майбутнім поколінням, щодо виховання відповідального підходу до життя в цифрову епоху, оскільки для руху в прийдешнє слід дивитися глобально, що вимагає нового креативного мислення та стратегій міжособистісної взаємодії;

– *прогностичну*, яка спрямована на визначення стратегії розвитку майбутнього глобалізованого світу для вдосконалення управління Інтернетом, сприяння позитивному виховному впливові – підвищенню обізнаності про позитивні та негативні наслідки функціонуючих пристроїв; забезпечення включення прогностичної інформації в розробку довгострокових програм розвитку освіти та її технологічного супроводу в умовах динамічних соціальних змін; використання прогностичної інформації для визначення перспектив розвитку майбутнього людського суспільства та усвідомлення суб'єктом свого місця в ньому;

– *покращення безпеки*, що уможливорює полегшення та стимулювання прийняття стандартів та найкращих практик кібербезпеки; розуміння процесів, що пов'язані з соціальною, економічною, екологічною, науково-технологічною, політичною, інформаційною, військовою сферами, релігійним середовищем, міжетнічними взаєминами; виховання усвідомлення їхньої значущості в гарантуванні безпеки учасників освітнього процесу;

– *соціальну*, котра полягає в підвищенні рівня громадянської освіти, розуміння підключених (connected) пристроїв, визначає роль виховання у формуванні ціннісно-етичних орієнтацій, обов'язків виробників технологій та користувачів. Означена функція викликана об'єктивними закономірностями мікросоціального розвитку суспільства (глобалізацією, соціальною нерівністю, демографічними і екологічними проблемами) та спрямована на боротьбу з несправедливістю завдяки прискоренню впровадження дієвих систем серед малих підприємств чи на виробництвах з недостатніми ресурсами;

– *інтегративну*, яка спрямована на посилення співпраці та обміну інформацією в екосистемі «Інтернет речей» (IoT), осучаснення змісту та структури наукового знання (на макро-, мезо- і мікрорівнях), акумулювання інтелектуально-концептуальних можливостей окремих наук за допомогою досягнення цілісності знання та створення взаємопов'язаного та з доступом до Інтернету майбутнього для всіх (Build connected future for all);

– *рефлексивну*, що уможливорює усвідомлення людиною власного рівня технологічного розвитку, визначення шляхів його формування з усвідомленням тенденцій сучасного розвитку та сфер діяльності в умовах широкого кола економіко-соціальних проблем, виховання здатності до планування та здійснення необхідних змін для зростання цифрової компетентності й набуття досвіду;

– *мотиваційну*, котра надає можливість стимулювати цілеспрямовану пізнавальну діяльність дітей та молоді для постійного оновлення знань, умінь,

навичок, компетентностей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, підвищення її якості; зростання залежності навчально-пізнавальних процесів від якості мислення, тобто його індивідуалізації та розвитку критичності; виховання здатності до зміни способу мислення на основі розвитку інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій;

– *культурологічну*, суть якої полягає у формуванні готовності та здатності здобувачів освіти успішно застосовувати знання, вміння, методи технологічної діяльності до реальних об'єктів праці, культури споживача; виховання високої культури спілкування, правил загального етикету й поведінки в цифровому просторі, розвиток соціально-значущих цінностей;

– *етико-естетичну*, пов'язану з вихованням морально-етичних принципів, норм, правил діяльності і поведінки дитини щодо розуміння роботи та використання підключених пристроїв, удосконалення управління Інтернетом набору речей та супутніми технологіями, етичними зобов'язаннями (перед клієнтом, розробником, професійним співтовариством, суспільством у цілому) з розвитку ефективної практики співпраці з урахуванням суспільних інтересів, естетичних вподобань, властивих світовому соціуму як цілісності найвищого порядку.

Окреслені функції не тільки визначають роль виховної дії та позитивності розуміння перспектив технологічного розвитку, а й забезпечують визначення провідних ідей виховання дітей та молоді в цифровому просторі, сприяють консолідації зусиль держави, освіти та сім'ї, реального сектору економіки з метою створення безпечного і сприятливого для особистісного розвитку дитини цифрового простору.

II. ДІТИ ТА МОЛОДЬ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ: ВИХОВНІ ВИКЛИКИ

2.1. Дитина дошкільного віку в цифровому просторі: об'єктивна реальність чи необхідність

До причин занурення сучасного дошкільника в цифровий простір одночасно як споживача і творця відносимо:

Повсюдну допитливість, високий рівень пізнавальної активності. Сучасні діти використовують інтернет як один з універсальних способів дослідження і пізнання навколишнього середовища.

Потребу в яскравих зовнішніх враженнях. Дошкільники проявляють підвищений інтерес до всього нового, яскравого, незвичайного, вони найбільше і найшвидше зазнають вплив зовнішнього середовища.

Потребу в спілкуванні. Спілкування – важливий чинник становлення і розвитку особистості дитини, засвоєння нею соціального досвіду.

Потребу в грі як провідному виді діяльності. Вагомим чинником, що заохочує дітей до цифрового простору, є також пріоритетність гри як провідної

діяльності дошкільників.

Перевагами раннього занурення дошкільника в цифровий простір є: раннє уведення дитини в інформаційно-цифровий світ, що сприяє розширенню кола її інтересів, можливостей набуття додаткової обізнаності, забезпечує розвиток цілеспрямованості, кмітливості, уміння структурувати потоки інформації, стимулює розвиток пізнавальних здібностей та уяви, що має виховну і освітню спрямованість та здатні викликати інтерес дітей до економіки, соціології, історії, літератури.

Ризиками раннього занурення дошкільника в цифровий простір є:

– зняття заборон й обмеження морально-етичного і соціальних планів (зняття табу насилля, убивств, руйнування; відсутність правових норм, що діють у справжній реальності);

– переважання інтернет-впливів, збагачених досягненнями у сферах штучного інтелекту та машинного навчання, технологіями створення віртуальної та доповненої реальності, деформує зорове і слухове сприйняття фрагментів реального світу, негативно впливає на встановлення дітьми причинно-наслідкових зв'язків між явищами, що кардинально відмінні у віртуальному житті;

– недостатня розвиненість саморегулятивних механізмів, характерна для дошкільного віку, слабкий вольовий і емоційний контроль, імпульсивність поведінки роблять дітей найбільш вразливими для інформаційних і програмно-технічних загроз;

– зацікавленість агресивними іграми призводить до того, що діти можуть намагатися застосовувати подібні методи рішення проблем у реальному житті;

– тривале перебування за комп'ютером у статичному положенні викликає порушення кровообігу та провокує застійні явища в організмі дитини, що зі свого боку сприяє виникненню або загостренню захворювань опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту, судинним порушенням. Тривала концентрація погляду на екрані монітора і неправильне освітлення негативно впливають на зір користувачів.

Шляхами безпечного занурення дошкільників у цифровий простір є:

Розуміння захисту дітей як спільної відповідальності всіх зацікавлених сторін. Державні органи мають унормувати перебування дітей у цифровому середовищі. Для підвищення безпеки дітей потрібно також навчати їх правилам поведінки в Інтернет-мережі (створення безпечних – *ніків* і паролів для забезпечення конфіденційності); необхідно створення спеціального робочого середовища з обмеженим списком дозволених сайтів; використовувати інформаційні фільтри, спеціальне програмне забезпечення для контролю ресурсів, що відвідують діти, програми батьківського контролю.

Формування основ цифрової грамотності. Урахування невіддільності цифрового простору від реального життя суспільства вимагає вироблення стратегії і тактики психолого-педагогічного супроводу залучення дітей дошкільного віку до інформаційного середовища. Такий супровід має ґрунтуватися на пріоритеті формування в дітей дошкільного віку ціннісних

орієнтацій у площині цифрової освіти. Потрібен додатковий розвиток цифрових навичок та формування грамотності в батьків і освітян з метою допомогти дітям розвинути критичне мислення та вміння оцінки, що дозволить їм швидко досліджувати нинішні потоки інформації різної якості.

Збереження здоров'я дитини в цифровому просторі. Згідно з нормами, визначеними Міністерством охорони здоров'я України, неперервне перебування за комп'ютером упродовж доби для дітей старшого дошкільного віку не повинно перевищувати 30-45 хвилин на тиждень. Важливо узгодити з дитиною правила сімейного користування мережею, з'ясувати їхню значущість для їхньої фізичної й психічної безпеки.

2.2. Цифровий простір у життєдіяльності учнів молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік є перехідним у площині опанування цифрового простору. Це обумовлено віковими психологічними особливостями та виховними закономірностями його розвитку. Зокрема, у молодших школярів зберігається істотна потреба в руховій активності, грі та актуалізується потреба в зовнішніх враженнях. Останні й зумовлюють виникнення нових потреб та інтересів – пізнавальних, комунікативних, культурних.

Такі психологічні особливості дітей й визначають способи опанування цифрового простору та визначення пріоритетів у ньому, оскільки не всі складники цифрового простору (соціальні медіа, соціальні мережі, онлайн-ігри, можливість використання мобільних додатків і сервісів у сфері обслуговування на власний розсуд, віртуальні окуляри) є рівнозначними і рівноцінними.

Першочергове значення для дітей цього віку має відеоконтент розважального та пізнавального характеру, що розміщується у вільному доступі на платформі YouTube або за підпискою на стрімінгових платформах на кшталт Netflix. У першу чергу це мультиплікаційні та анімаційні фільми різного ґатунку. Природно, що учням молодшого шкільного віку цікавий казковий світ пригод. Можливість повторювального відтворення такого контенту дозволяє повертатися до його перегляду в будь-який час. Достатньої значущості набуває такий продукт соціальних медіа як відеоблоги ровесників, де юні блогери репрезентують дитячі іграшки й супутню атрибутику, пропоновану світовою індустрією; грають, розігрують сцени за мотивами популярних мультфільмів з використанням відповідних іграшок героїв або перевтілюються в образ популярного героя. Фактично це фактор потужного виховного впливу на особистість учня молодшого шкільного віку, яка може бути контрольованою з боку батьків. Вони можуть вирішувати, які анімаційні фільми чи відеоблоги переглядатиме їхня дитина. Попри можливість контролю з боку батьків і редакційну політику цифрових платформ та стрімінгових сервісів сам зміст відеоряду і репрезентовані моделі поведінки у відеоблозі впливають на формування цінностей та інтересів.

Окремим аспектом цифрової взаємодії учнів молодшого віку є онлайн-

ігри та мобільні розважальні додатки. Ігровий контент цього сегменту споживачів поступово урізноманітнюється і в цілому має більш продуктивно пізнавальний характер. Зокрема, у батьків і дітей залишаються популярними ігри та додатки навчального, творчого та пригодницького спрямування. Хоча поступово із дорослішанням більшої привабливості набувають сюжетно складноструктуровані ігри.

Найбільш дієвого значення набувають соціальні мережі як невід'ємний елемент цифрового простору. Саме вони нині здійснюють потужний виховний вплив на дитину молодшого шкільного віку, який з віком лише посилюється.

У молодшому шкільному віці починається активне самостійне освоєння та використання таких соціальних мереж, як Instagram, TikTok, Like тощо. Це відбувається за рахунок особливостей самих соціальних мереж та процесів і соціокультурних феноменів, що виникають завдяки їм, зокрема:

- соціальні мережі дають доступ до миттєвого спілкування попри фізичну віддаленість;

- соціальні мережі створюють умови для само репрезентації;

- відбувається віртуалізація дружби, розширення дружнього кола і формування релевантних віртуальних спільнот, не обмежених фізичним простором;

- вони дозволяють отримати зовнішнє схвалення й підтримку, візуалізувавши власної унікальності й популярності. Формально відповідно до правил соціальних мереж діти, які не досягли віку тринадцяти років, не можуть створити самостійний акаунт, а лише під наглядом і контролем батьків. Однак формальне обмеження діти досить просто обходять. За приблизними оцінками, лише в мережі Facebook зареєстровано близько 20 млн. дітей, молодших 13 років. 40 % користувачів TikTok є діти, а компанія не надає достовірних і точних даних вікової структури користувачів, хоча, за даними сервісу батьківського контролю Jiminy, у США 70 % відсотків дівчат віком десяти років користуються TikTok.

Саме в соціальних мережах виникають і розвиваються цифрові феномени за участі дітей, які надалі набувають значного суспільного резонансу. Це створення провокаційних контенту, челенджів та деструктивних флешмобів, які з віртуального простору продовжуються в реальному повсякденні. Передумовою їхнього виникнення є специфіка популярності в соціальних мережах, яка залежить від кількості підписників, динаміки її збільшення і можливості її монетизації. Це сприяє створенню молодшими школярами контенту, що подібний за ступенем провокативності до того, який є популярним у дорослої аудиторії і веде до збільшення кількості підписників. Характерно, що в багатьох випадках, які стосуються популярних відео-блогерів молодшого шкільного віку, виготовлення, розповсюдження і просування такого контексту здійснюється за допомогою батьків. Він впливає на формування дитячої моди, зміну споживчих інтересів, образу життя, відповідно їхніх цінностей.

Взаємодія та спілкування учнів молодшого шкільного віку

віртуалізуються та візуалізуються. З одного боку, це розширює можливості для успішної соціалізації дитини, розвитку її інтересів, потреб і вподобань, надає можливості для спілкування в масштабах світу. А з іншого, цифровий простір та його феномени сприяють виникненню ризиків для дитини.

Убезпечення від них можливо за умов об'єднання зусиль держави, батьків та освіти. При цьому компанії-власники повинні впроваджувати більш ефективні механізми модерації контенту для дітей у соціальних мережах та його сортування.

Батькам доцільно використовувати цифрові продукти і сервіси, що дозволяють відстежувати активність дитини в цифровому просторі. Водночас спілкування батьків із власними дітьми, активна участь у житті дитини, змістовне проведення дозвілля, підтримка позитивних інтересів та потреб дитини набувають ще важливішого значення.

2.3. Виховний вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників

За даними Державної служби статистики України за 2020 рік 93,5 % хлопців у віці від 15 до 18 років та 94 % дівчат користуються інтернетом щоденно, а діти у віці до 15 років 80 % та 76 % відповідно. Оскільки інтернет повністю інтегрований у життя підлітків та старшокласників, цифровий і фізичний світи не можна розглядати окремо. Нині можливості долати несприятливі обставини та обмеженість спілкування, установлювати зв'язки, навчатися, обмінюватися інформацією, висловлювати думки та виявляти погляди на власне життя й спільноти стають безмежними завдяки інтернету, який служить платформою для розваг, участі у проєктах, флешмобах та формування медійної культури взаємин. Роль виховання у цих умовах полягає в забезпеченні формування інформаційно-цифрової, медіапсихологічної компетентності, заходів захисту, окресленні шляхів і способів насичення освітнього середовища засобами ІКТ, орієнтацією в них, інтегруванні в усі онлайн-послуги, що використовуються здобувачами.

Позитивний розвивальний вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників здійснюється через розвивальні програми, документальні, інформаційно-пропагандистські, навчальні фільми в ефірах телеканалів, подкасти в радіопросторі, створення й функціонування захопливого контенту високої якості з орієнтацією на вікові особливості користувачів для розмірковування, віднайдення певного знання, допомоги й наповнення сенсом власної діяльності, через просоціальні ігри для комп'ютера та мобільного телефону. Чимало підлітків та старшокласників користуються інтернетом для виконання індивідуальних та/або домашніх завдань, оновлення забутої чи неосвоєної інформації, заповнюючи самотійно прогалини в знаннях.

У цілому цифровий простір сприяє розумовому, фізичному розвитку, створюючи й надаючи нові можливості для виховання та самоосвіти в умовах неперервного зростання та поширення відкритих освітніх ресурсів із

безкоштовними навчально-тестовими програмами.

Соціалізуючий вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників пов'язаний із формуванням прагнення їхньої продуктивної участі в житті громадянського суспільства, подальшим забезпеченням сталого розвитку й життєдіяльності громад, у тому числі через участь у різноманітних соціальних кампаніях (щодо захисту довкілля, проти булінгу у школах, проблеми розподілу домашніх обов'язків у сім'ях, щодо інформаційних воєн, волонтерської допомоги тощо). Розуміння різноманітності навколишнього світу, свого місця в ньому й здатності входити в соціум забезпечується процесом вибудовування в підлітків та старшокласників позитивних рольових моделей залежно від ситуацій взаємодії з іншими.

Творчий вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників відбувається через активну участь в онлайн-іграх, завдяки яким створюються комунікаційні мережі, нова соціальна взаємодія, здійснюються пошуки інноваційного вирішення проблем унікального інтелектуального продукту. Виконання креативних наукових, освітніх, мистецьких, соціальних проєктів стає новітнім трендом для підлітків та старшокласників.

Колаборативний вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників полягає у формуванні звички роботи в команді, здатності розуміння та вміння взаємодіяти в цифровому світі, почуватися впевнено, висловлювати власну думку й впливати на колективне рішення, бути готовим здійснити вибір та нести за нього відповідальність, відчувати причетність до групи, команди, громади, народу. Командна праця виробляє вміння почути, прийняти критику та дати адекватний фідбек за максимальної поваги до кожного члена колективу, сприятиме формуванню здатностей громадянина виконувати соціальні функції, використовуючи різноманітні платформи, форуми, чати, блоги тощо.

Культурний вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників виявляється в умінні знаходити спільну мову під час спілкування зі своїми ровесниками чи однодумцями з інших країн без відчуття цивілізаційних, соціальних, мовних чи культурних бар'єрів за умови збереження культурних цінностей і національної ідентичності.

Значущим є *психологічний вплив цифрового простору* на підлітків та старшокласників, оскільки в процесі активного формування самооцінки, інтересів, моральних уявлень, соціальних установок важливою стає потреба в спілкуванні з однолітками, взаєморозуміння та взаємопідтримка. Спілкування з ровесниками сприяє формуванню корисних звичок: толерантності, емпатії, тактовності, правдивості, доброзичливості, використанню гаджетів та цифрового середовища для реалізації здатності самостійно робити вибір та нести за це відповідальність, підвищенню самооцінки та виробленню навичок зворотного зв'язку щодо розуміння того, як інші сприйматимуть повідомлення, що надсилаються підлітками та старшокласниками.

Здоров'язберезувальний виховний вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників полягає в необхідності вироблення здорового стилю

поведінки та навичок роботи в інтернеті та максимального використання можливостей послуговування цифровими технологіями за мінімальних затрат для здоров'я, набуття власного безпечного онлайн-досвіду та неодмінного використання наявних засобів збереження здоров'я.

Отже, *виховний вплив цифрового простору* на підлітків та старшокласників засобами розвитку критичного мислення покликаний навчити їх безпечного й відповідального цифрового громадянства, пов'язаного зі створенням та підтримуванням репутації в цифровому середовищі, відслідковуванням та захистом від шкідливого контенту, грумінгу тощо. Розвинені навички критичного мислення підлітків та старшокласників уможливають здійснення ними перевірки джерел інформації, урахування коментарів для розуміння правдивості та прозорості оприлюдненої інформації, аналізу сумнівно позитивних новин, прохання порад дорослих щодо незрозумілої чи підозрілої інформації, контроль за наявністю/відсутністю сумнівних матеріалів у власному профілі, вироблення звички скаржитися на недостовірні дані адміністрації веб-сайту чи соцмережі.

З огляду на це потрібна державна освітня політика для створення оптимальних умов забезпечення виховного впливу цифрового простору на підлітків та старшокласників, що полягає у створенні безпечного, інклюзивного, дитиноцентрованого оточення з можливістю отримання індивідуально підібраного контенту для реалізації концепції щасливого й здорового цифрового середовища, побудованого на нормах загальнолюдської й національної моралі й етики. Це неможливо без усвідомлення педагогічними працівниками важливості впливу цифрових технологій на підлітків та старшокласників, а також на соціалізацію та формування механізмів міжособистісної взаємодії. Підвищення рівня цифрової компетентності в умовах діджиталізації стає обов'язковим складником професійної підготовки та майстерності педагогів. Для цього необхідно запровадити освітні курси: «Виховні можливості цифрового простору», «Основи медіаграмотності та критичного мислення як складові цифрової компетентності», «Плюси і мінуси інтернет-колаборації».

2.4. Процеси соціалізації учнів в умовах відсутності спілкування з однолітками

Виклики нашого часу, які пов'язані із цифровою формою комунікації, спричинили тип соціалізації, який певним чином призводить до опосередкованого спілкування однолітків. У результаті цього частими стають ситуації невимушеного перейняття досвіду, відкриття власної індивідуально-особистісної сутності.

Швидкісний інтернет-зв'язок започаткував специфічний обмін думками, став знаково-символічним, причому здебільшого емоційної спрямованості. Готовність спілкуватися саме таким чином – це демонстрація змістовно згорнутої комунікації. Водночас розкриття власної думки при слухній нагоді та

за вдало сформульованої особистісної історії пролонгує поширення на доволі активну аудиторію власних особистісних установлень. Отже, для шкільної аудиторії постає проблема пошуку оптимальних орієнтирів у різнопланових пропозиціях, інколи з урахуванням існуючих перешкод, у формі наполегливого втручання у формування соціальних переваг щодо ціннісного ставлення до пріоритетних інтересів юнацького віку. З огляду на це процес контролю над активною присутністю учнів у соціальних мережах полягає в перенаправленні їхнього інтересу в більш сконцетровану атмосферу вдало підібраних освітніх функцій дозвілля, які мають допомагати заповнити дефіцит живого спілкування.

Процес віртуальної комунікації набуває значення показника нормативних соціальних зв'язків. Таке спілкування стає імпульсом як захопливого ставлення до індивідуального повідомлення, так і швидкого знецінення не стільки інформаційного обрамлення, скільки самої індивідуальної змістової значущості, до якої, випадково віртуально долучившись, учасники спілкувального процесу надалі можуть утратити персональний інтерес. Невибірково приєднані у власний простір самопрезентації друзі стають запорукою зміцнення внутрішньої ціннісної структури суб'єкта. Наполегливе бажання освоювати розмаїття довколишнього світу для сучасної шкільної молоді пов'язане з питанням відкритися світові своїх віртуальних друзів, спрямувавшись на підтримку одне одного. Відтак уже налагоджений у віртуальній мережі контакт, по суті, стає підґрунтям дружби та емоційного взаємозбагачення, а безмежний вибір тем для спілкування дозволяє ще більше розширювати власну аудиторію та приєднуватися до медійного джерела.

Усе ж культивувати варто певну вибірковість у спілкуванні, насамперед з однолітками. Проте, вона не усуває позитивного ставлення до багаторічних односторонніх у віртуально побудованому комунікаційному світі сприятливих контактів. Таким чином, прояви повсякчасної гнучкості стають перевагами під час довготривалої комунікації в соціальних мережах, але стриманість перед викликами анонімного до себе інтересу має компенсуватися радісними обмінами враженнями від буденних подій.

Важливим для учасника цифрового простору є прагнення віднайти потрібне комунікаційне середовище та викликати тривалий інтерес до себе. Саме цей цифровий простір стає таким, де суб'єкт навчається налагоджувати контакти на особистісному рівні – усвідомлено пропонувати власний контент подій, що дозволить у майбутньому згуртувати довкола себе людей схожого світогляду.

Процеси соціалізації на відстані мають специфічний спектр різноманітних якостей, над якими потрібно постійно працювати, готувати підростаюче покоління майбутніх активних користувачів соціальних мереж до оновленого ритму життя, де віртуальна реальність спонукає оцінювати наявні механізми соціалізації крізь призму необхідного досвіду.

В умовах обмеження міжособистісних контактів процес соціалізації набуває змістової своєрідності, оскільки значною мірою ґрунтується на

опосередкованих способах (через використання психологічних резервів уяви, прогнозування) – не менш важливих для вдосконалення особистості. За доцільної взаємодії та соціалізації, що є її набутих досвідом і вторинною позаособистісною соціалізацією, і відбуватиметься подальше ціннісне зростання особистості у всій повноті її соціальних взаємин.

2.5. Цифрова інтернаціоналізація у вихованні учнівської та студентської молоді

Інтеграційний поступ у європейські та євроатлантичні структури є стратегічним пріоритетом розвитку нашої держави. У цьому зв'язку розвиток цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій сприяє інтеграційним процесам на світовому рівні.

Інтернаціоналізація у сфері освіти є відповіддю на ці та інші процеси, пов'язані із сучасною глобалізацією. До того ж пандемія COVID-19 виступила потужним каталізатором розвитку інтернаціоналізації процесів виховання в дистанційному й цифровому форматі, адже можливості для безпосередньої взаємодії з однолітками, викладачами та експертами з інших країн на цей час залишаються вкрай обмеженими.

Необхідною передумовою цифрової інтернаціоналізації виховання української учнівської та студентської молоді є *забезпечення належного рівня матеріально-технічної бази закладів загальної середньої та вищої освіти* для інтенсивної комунікації із закордонними колегами, проведення спільних заходів, ефективного осмислення кращого європейського та світового досвіду в процесі формування ідентичності відповідного рівня. За умов обмеженого фінансування відповідних процесів доречним є створення на регіональному рівні базових шкіл та закладів вищої освіти із центрами цифрової інтернаціоналізації виховання, які б забезпечували потреби відповідних територій.

Змістовний компонент цифрової інтернаціоналізації процесів виховання має включати ефективні механізми втілення європейських та загальнолюдських цінностей в виховне середовище на рівні загальної середньої та вищої школи із активним використанням цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій.

Осмислення зазначених цінностей у процесі виховання учнівської та студентської молоді з використанням сучасних цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій, активний діалог з однолітками, викладачами, експертами, громадськими активістами та іншими групами представників країн ЄС, започаткування спільних, насамперед віртуальних проєктів у цій сфері з європейськими колегами є основними механізмами формування європейської ідентичності та свідомої підтримки українською молоддю європейського та євроатлантичного курсу нашої держави.

2.6. Кібербулінг: способи розпізнавання та захист дитини

Кібербулінг – використання цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій для заподіяння нападів і цькування однолітків.

Кібербулінг, як і традиційний булінг, має досить великий спектр форм і рівнів інтенсивності: від невинного сперечання в чатах і жартівливого тролінгу в месенджерах до жорстких емоційних руйнівних нападів, терору й переслідування офлайн тих жертв, які знайдені у віртуальному світі, аж до грубого шантажу та примусу до самоушкоджень. Негатичними наслідками кібербулінгу є: сильний стрес, погіршення психічного і соматичного здоров'я жертви, з ним пов'язують і випадки суїцидів. Кібербулінг негативно впливає не лише на жертву, оскільки всі учасники (і нападники, і спостерігачі) зазнають негативного впливу, оскільки знаходяться в ситуації ненависті, стикаються з мовою ворожнечі, що викривляє уявлення про людський соціум загалом і деформує розвиток особистості.

Розпізнати кібербулінг у великому різноманітті його видів – важке завдання, адже цькування може отримувати і форму фінансового знування, і мати сексуальний контекст, і проявлятися у формі бойкоту, виключення зі спілкування тощо. Запровадження алгоритмів штучного інтелекту в соціальних мережах, різноманітних роботів (ботів), які також можуть бути запрограмовані недоброзичливцями на цькування, значно ускладнює ситуацію розпізнання кібербулінгу й захисту дитини від нього. Інтернет розумних речей і розвиток робототехніки виявляє іще одну тривожну перспективу, адже дослідження реакцій і ставлення дітей на ці технологічні новації показують, що парасоціальні стосунки з роботами можуть впливати на ставлення до інших дітей.

У 2020 році понад 80 % дітей стикалися хоча б з одним із видів кібербулінгу, майже третина підлітків зазнавала нападок, ставала мішенню тролінгу, булінгу в онлайн-іграх, спрямованих проти них погроз у мережі, застосуванням бойкоту та ізоляції. З іншими видами кібербулінгу, зокрема пов'язаними із сексуальністю та із закликами до насильства, стикався майже кожен п'ятий підліток. Підштовхування до самоушкодження (суїцидальні ігри) зросли приблизно у два рази (охоплюють 12 % підлітків). Це суттєве зростання кардинально змінило характер традиційних кіберризиків, перетворило кібербулінг на гостру виховну проблему.

Головною стратегією протидії кібербулінгу наявних і прогнозованих видів залишається комплексне охоплення профілактикою та просвітою всіх суб'єктів. Просвітницьке інформування має містити чіткі ціннісно-організаційні повідомлення, які сприятимуть розумінню зв'язку між намірами, діями й наслідками кіберповедінки. Для молодших дітей достатньо авторитетного запровадження правил етикету, неприпустимості мови ненависті, дружності спілкування тощо. Чим старшою стає дитина, тим більше виховання для протидії кібербулінгу має спиратися на психологічні новоутворення морального розвитку: здатність до рефлексії, розуміння наслідків власних дій, сформовані цінності, у тому числі справедливості та

відповідальності. Забезпечення дієвості виховних заходів залежить від того, наскільки збережено довірчі стосунки і дружність спілкування як між дітьми різного віку, так і між поколіннями.

Широке запровадження програм боротьби зі шкільним булінгом знижує рівень кібербулінгу. Просвіта батьків щодо явища булінгу і тих зусиль, які сприяють його подоланню, – дуже важлива складова ефективної шкільної програми боротьби з кібербулінгом, адже віртуальні знущання відбуваються, як правило, у позаурочний час. Якщо батьки розмовляють у родині про використання інтернету загалом, то в таких сім'ях діти більше звертаються по допомогу під час зіткнення з кібербулінгом. Найкращі результати досягаються в тому випадку, коли з батьками ведеться робота з приводу позитивного використання новітніх технологій їхніми дітьми, і в цьому контексті розглядаються також і зловживання інформаційно-комунікаційними засобами (до них належить і кібербулінг). Збалансований підхід (розгляд і позитиву, і негативу) не створює додаткової негативної упередженості батьків проти віртуального світу, що сприяє налагодженню контакту з дитиною.

Необхідним компонентом ефективної профілактики кібербулінгу є медіаосвіта, формування уявлень про безпечний інтернет і розвиток умінь, необхідних для цього, знання про те, як запобігти кібербулінгу і як діяти у відповідь спрямованих проти дитини нападів (як забезпечити приватність у цих програмах, захист персональних даних, як заблокувати повідомлення з небажаного джерела, як і кому повідомляти про зловживання й напади тощо). Батьківська медіаосвіченість – важлива складова ефективності програм протидії кібербулінгу. Батьки мають роз'яснювати своїм дітям, як варто реагувати на інтернет-ризик: коли ігнорувати та посилювати емоційну саморегуляцію, а коли – звертатися за допомогою до батьків, а з їхньою допомогою до правоохоронних органів та служб. Батьківська обізнаність щодо дитячих кіберпрактик – найкращий стримував кібербулерства.

Стратегії цифрового виховання мають обов'язково включати обмеження взаємодії маленьких дітей та роботів з усвідомленою підготовкою до протидії новим феноменам прогнозованих кіберризиків. Залучення робототехніки в освітній процес можливе лише для дітей від 4,5 – 5 років після формування психічного новоутворення розрізнення природного/штучного світу. При цьому виключно у групову роботу під наглядом вихователя, де робот буде просто частиною гри, залученим елементом. У старших дітей потрібно формувати усвідомлення того, що роботи – це корисні штучні інструменти, що буде протистояти міфологізації стосунків з роботами.

Виховання в цифровому середовищі не має ігнорувати або недооцінювати вразливість дитини до кібербулінгу, означене явище має отримати відповідну увагу з боку освітянської спільноти, інститутів цифрової трансформації суспільства, широкої громадськості. Варто ініціювати створення інституту постійного психолого-педагогічного супроводу інформаційно-просвітницьких програм на телебаченні, спрямованих на підвищення обізнаності щодо способів розпізнання та протидії кібербулінгу.

Ефективне виховання в цифровому просторі потребує керування принципом реальності, опертя на дослідження, а не на суб'єктивні, часто хибні, уявлення і відчуття щодо профілактики кібербулінгу та зменшення кібервіктимізації дітей і підлітків.

Інституційна підтримка системи ефективної протидії кібербулінгу має спиратися на запровадження медіаосвітніх курсів, спеціальних тренінгів і профілактично-корекційних індивідуалізованих програм, спеціалізованих для батьків дітей різних груп ризиків, у тому числі булерів, активне залучення батьків до антибулінгової діяльності задля забезпечення найкращих інтересів дитини. Утвердження довірчих стосунків як основного компоненту профілактики кібербулінгу – це організація спільних подій та стимулювання вчинків, створення та забезпечення безперерйного доступу до каналів звернень і процедур розгляду скарг, мотивування взаємопідтримуючої поведінки.

2.7. Протидія засобам технологічно-маркетингового руйнування базових цінностей

Цифровий простір – це потужне джерело впливу на формування цінностей людини. Прикметно, що його виховний і формувальний вплив виникає не сам по собі, а лише як результат докладання творчих зусиль людини, її комунікативної активності, синергії намагань, потреб та цінностей. Водночас алгоритми функціонування цифрового простору, наявні механізми та інструменти дозволяють такий вплив робити інтегрованим, персоніфікованим та масштабним. Доступність цифрових пристроїв, розвиток соціальних медіа і цифрових платформ, активне використання цифрових сервісів у побуті сприяють інтенсивному розвитку діджитал-маркетингу та переформатуванню ринку реклами. Зокрема, нині реклама стала контекстною та таргетованою. Якщо для дорослої особистості реклама в цифровому просторі виступає фоном, який роздратовує і котрий можна проігнорувати, то на дитину реклама завдає зовсім іншого ефекту. Залежно від віку дитини реклама може справляти позитивний вплив: формувати відповідальне ставлення до себе та світу (реклама продуктів гігієни, натуральних продуктів, соціальна, екологічна реклама тощо); інформувати про інновації; мотивувати на досягнення тощо.

Технології штучного інтелекту, використання в маркетингових кампаніях соціально-економічних можливостей Big Data, тісна співпраця із сучасними лідерами суспільної думки (блогери різного гатунку) дозволяють орієнтувати рекламний контент на конкретного споживача, цілеспрямовано працювати із цільовими аудиторіями шляхом інтеграції реклами в аудіовізуальний контент. Такі дії цілком виправдані з позиції стратегії маркетингового просування будь-якого продукту, оскільки основна мета маркетингу – підвищення об'ємів продажу товару. Глобальна ринкова конкуренція зорієнтовує розробників маркетингових стратегій не лише на врахування інтересів, бажань і потреб споживачів, а й на активне їхнє формування. Суттєво, що не йдеться про виховання вищих потреб та цінностей. Акцент зміщується в площину формування споживацького світогляду й купівельних залежностей,

культивування винятково матеріалістичних потреб.

Відмежуватися від реклами практично не можливо. Протидія негативному впливові на дитину потребує єдності зусиль інститутів освіти і сім'ї, яким можна рекомендувати:

– культивувати вищі особистісні цінності, конструктивні інтереси й духовні потреби дитини;

– розвивати у дитини критичне мислення, яке дозволить вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки між рекламною інформацією та реальною дійсністю, а отже, сприятимуть нівелюванню маніпулятивного впливу маркетингу;

– мотивувати дитину на освітні, спортивні, творчі досягнення, що сприятиме змістовному наповненню повсякденного життя.

III. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

3.1. Цифрове освітньо-виховне середовище закладу освіти

Цифрове освітньо-виховне середовище закладу освіти утворюють матеріально-технічне, психолого-педагогічне, дидактичне, комунікативне забезпечення освітнього процесу, що включає засоби навчання і виховання, які базуються на нових цифрових та інформаційних-комунікаційних технологіях, навчальній та виховній інформації, яка сприяє формуванню соціально важливих якостей усіх суб'єктів освітньої діяльності (адміністрації, педагогічних працівників, вихованців, їхніх батьків тощо).

Метою створення цифрового освітньо-виховного середовища закладу освіти є формування духовно розвиненої особистості (керівника, педагога, вихованця), яка володіє високим рівнем розвитку цифрової компетентності та функціонально готова до використання засобів цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій в управлінській, методичній, навчальній, виховній, дозвіллевій, самоосвітній діяльності.

Єдине цифрове освітньо-виховне середовище закладу освіти – це відкрита система, у якій задіяні на інформаційному рівні та пов'язані між собою всі суб'єкти освітньої діяльності: адміністрація, методична служба, педагогічні працівники, вихованці та їхні батьки, педагогічна громадськість, органи управління освітою. Практично всі учасники освітньо-виховної взаємодії об'єднані між собою відповідними інформаційними потоками. Тому його ефективне функціонування надає суттєві переваги всім учасникам, оскільки єдиний освітній простір дозволяє:

– *керівникам* – організувати раціональний електронний документообіг у межах закладу; використовувати автоматизовані системи управління персоналом, електронні бази даних педагогічних працівників і вихованців; здійснювати розгорнений моніторинг навчальної, науково-методичної, господарської діяльності закладу, фінансовий облік; забезпечити

функціонування Веб-сайту (порталу) як засобу формування позитивного іміджу закладу, інформаційної взаємодії та соціального партнерства;

– *методичній службі* – створити електронний банк нормативно-правових документів, навчальних та виховних програм, сучасних технологій навчання та виховання; забезпечити функціонування інформаційного та редакційно-видавничого центру, багатофункціональної медіатеки та електронної бібліотеки, віртуального методичного кабінету, віртуальних методичних об'єднань; упроваджувати інтерактивні форми методичної роботи з педагогічними працівниками з використанням ІКТ (вебінари, вебконференції, методичні вебквести); отримати нову, активну форму фіксації процесу та результатів освітньої діяльності педагогічних працівників;

– *педагогічним працівникам* – забезпечити модернізацію власної освітньої діяльності на основі впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у освітньо-виховний процес; отримати доступ до електронного банку нормативних документів, навчальних програм, сучасних технологій і методик навчання, багатофункціональної медіатеки та електронної бібліотеки; створювати електронні портфоліо як ефективний засіб оцінювання й узагальнення власної освітньої діяльності та професійного розвитку; розробляти дидактичні матеріали (мультимедійні презентації, технологічні картки) для вихованців; використовувати електронні конструктори навчальних занять, застосовувати нові форми й методи організації освітньої діяльності вихованців (дистанційне навчання, онлайн-консультування, віртуальні лабораторії, Інтернет-проекти, вебквести тощо);

– *вихованцям* – отримати вільний доступ до багатофункціональної медіатеки та електронної бібліотеки закладу, можливість створювати електронні портфоліо як засіб оцінювання власної освітньої діяльності та творчого розвитку; користуватися дистанційними навчальними курсами, віртуальними творчими лабораторіями, майстер-класами; отримувати індивідуальне та групове онлайн-консультування; користуватися дидактичними матеріалами для вихованців (мультимедійними презентаціями, технологічними картками); отримувати психологічні онлайн-консультації тощо;

– *батькам дітей* – усвідомити місію закладу освіти, змістом та якістю його освітніх послуг; здійснити віртуальні екскурсії закладом, ознайомитися з його матеріально-технічною базою та умовами навчання дітей; скористатися віртуальною онлайн-приймальною адміністрацією; побачити професійні здобутки педагогів і творчі досягнення вихованців; отримати психолого-педагогічні онлайн-консультації тощо.

Цифрове освітньо-виховне середовище сучасного закладу освіти має забезпечити реалізацію таких *завдань*: розвивати цифрову компетентність керівних, методичних, педагогічних кадрів, вихованців гуртків, творчих об'єднань, батьків, сприяти їхній інтеграції в інформаційний простір держави і світу; забезпечити модернізацію та інтенсифікацію освітнього процесу за рахунок використання сучасних засобів інформаційно-комунікаційних технологій; удосконалити систему управлінського контролю, методичної

роботи, науково-методичного забезпечення освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань і закладу в цілому; акумулювати перспективний досвід організації управлінської, методичної, освітньо-виховної, інноваційної, дослідно-експериментальної діяльності, забезпечити його адаптацію та упровадження в педагогічну практику; запропонувати вихованцям нові технології, форми й методи освітньо-виховної діяльності (на основі мережевого партнерства і творчої взаємодії, дистанційних навчальних курсів, веб-квестів, Інтернет-проектів тощо); забезпечити діалог та мережеву взаємодію з батьківською громадськістю, освітніми установами, органами влади, територіальною громадою тощо (форум, віртуальна приймальня, психолого-педагогічна онлайн-консультація).

Доцільно виокремити наступні *функції цифрового освітньо-виховного середовища* закладу освіти: комунікаційну, інформаційну, розвивальну, творчу, координувальну, контрольну-аналітичну.

Формування цифрового освітньо-виховного середовища закладу освіти починається з його проектування – розроблення освітньо-виховної системи, що характеризується прогресивно організованим інформаційним середовищем, розвиненою техніко-технологічною, апаратно-програмною базою, що дозволяють інтегрувати переваги традиційних інформаційних технологій та охопити весь комплекс операцій зі збирання, збереження, оброблення, продукування й представлення інформації як потенційної освітньої послуги з метою її ефективного засвоєння.

До *принципів* проектування цифрового освітньо-виховного середовища сучасного закладу освіти можна віднести: відповідність вимогам педагогічної доцільності, цілісності, індивідуалізації, синергетичності, пізнавальної активності й самостійності; відкритість освітньо-виховних послуг, мобільність суб'єктів освітньої взаємодії (доступність будь-де і будь-коли), віртуалізація об'єктів навчання, наявність інформаційних обмінів; системна побудова, створення нових організаційних структур, які забезпечують функціонування складових компонентів і технологій середовища (адміністратори, тьютори тощо); створення персональної траєкторії розвитку всіх суб'єктів педагогічної взаємодії на основі високого рівня ефективності виховного процесу та самоосвітньої діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій; варіативність організаційної структури відповідно до освітніх завдань закладу освіти, освітніх запитів адміністрації, методичної служби, педагогічних працівників, вихованців і їхніх батьків, політики держави в галузі освіти; репрезентація сучасних тенденцій розвитку освіти та сучасної психолого-педагогічної науки.

У процесі проектування базових компонентів цифрового освітньо-виховного середовища закладу освіти варто виокремити його *змістовий, організаційний та технологічний складники*.

Принципово важливими освітніми та інформаційно-методичними ресурсами цифрового освітньо-виховного середовища закладу освіти мають стати: *вебсайт або портал; віртуальний методичний кабінет та мережеві*

методичні об'єднання педагогічних працівників, що дозволяє усім учасникам освітнього процесу обмінюватися актуальною інформацією, представляти власні методичні напрацювання та використовувати передовий досвід колег; електронні портфоліо керівників, педагогічних працівників і вихованців, що уможлиблює презентацію професійних або особистісних досягнень суб'єктів освітньої взаємодії, визначення подальших перспектив їхнього творчого розвитку та вдосконалення; структурована медіатека – тематична колекція фото-, відео-, аудіоматеріалів, вебресурсів, друкованої продукції, що забезпечує максимальну візуалізацію освітньо-виховної, науково-методичної діяльності закладу освіти, задовольняє інтереси реальних і потенційних споживачів освітніх послуг щодо змісту освітньої діяльності його гуртків, творчих об'єднань; віртуальна бібліотека – електронна бібліотека з навчальною, виховною, методичною літературою, каталогами інших електронних бібліотек.

3.2. Цифрова компетентність вихователя

Цифрова компетентність вихователя – це здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати дані та оперувати ними відповідно до власних потреб і вимог сучасного цифрового суспільства.

Цифрова компетентність вихователя має надпредметний, загальнонауковий характер.

В Основах стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України визначено, що цифрова компетентність педагогічних працівників є результатом різнобічних здатностей людини та має такі складові: *здатності та вміння*: здобувати інформацію з різних джерел у зрозумілому вигляді; працювати з різними відомостями; критично оцінювати відомості; використовувати у професійній діяльності цифрові технології; *знання*: особливостей інформаційних потоків у своїй галузі; основ ергономіки та інформаційної безпеки; функціональних можливостей цифрового простору; конкретні навички з його використання; *ставлення особистості до застосування* цифрових технологій для відповідальної соціальної взаємодії та поведінки.

Сучасні заклади освіти потребують педагогічних працівників, здатних орієнтуватися в цифровому просторі, отримувати дані та оперувати ними відповідно до власних потреб і вимог сучасного цифрового суспільства.

Успішна професійна діяльність сучасного вихователя неможлива без здатності швидко орієнтуватися у значному інформаційному потоці, без активного використання цифрових технологій. Професійне документоведення має бути оптимізованим з метою вивільнення часу для ефективної організації педагогічної праці. Цифрова компетентність вихователів є умовою їхньої швидкої орієнтації в цифровому просторі, участі в українському та міжнародному професійному співробітництві.

Одне з головних завдань освіти в умовах розвитку цифрового суспільства – навчити вихователів використовувати сучасні цифрові технології. У зв'язку із

цим виникає нагальна потреба їхньої прискореної підготовки в галузі цифрових технологій, оснащення закладів освіти сучасною комп'ютерною технікою, педагогічними програмними засобами, електронними підручниками тощо. Упровадження сучасних цифрових технологій забезпечує подальше вдосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в цифровому просторі.

3.3. Спілкування в умовах цифрового інтенсивну: формування у дітей та молоді змістової вибірковості

Спілкування являє собою основний спосіб існування людини, за допомогою якого вона засвоює суспільний досвід. У реальному функціонуванні особистості спілкуванням охоплюються всі соціальні відносини – це загальний закон її різнобічного розвитку й відповідного практичного утвердження.

Однак, умови тотального цифрового розповсюдження значною мірою впливають на процес спілкування, надаючи йому виразної змістової своєрідності. Вправління і достатня вмілість в останньому є одним із провідних індикаторів успішної життєдіяльності особистості в означених умовах.

У цьому зв'язку педагогові у своїй виховній діяльності доцільно орієнтуватися на низку позицій щодо спілкування з метою його оптимізації, враховувати специфіку цифрового простору, а саме:

– *Культивування особистісного типу спілкування.*

Воно характеризується тим, що така комунікація можлива за умови позитивного емоційного стану вихователя й вихованців. Ця емоційна взаємоналаштованість має неодмінно супроводжувати весь процес спілкування. При цьому для його продуктивності в учасників обов'язково мусить бути наявний базовий смисло-ціннісний консенсус щодо загальних чи конкретних поглядів на призначення людини, її ціннісних орієнтацій, стилю життя, цільових настанов.

Міра цієї спільності має бути такою, щоб вона переважала можливість розколу, відчуженості.

– *Прагнення реалізації розвиненої форми особистісного спілкування.*

Особистісне спілкування має бути інтерактивною взаємодією. В іншому випадку вихованець виступатиме або пасивним, або ж напівпасивним суб'єктом. За такої психологічної настанови в нього не виникне напруження і стійка внутрішня діяльність, спрямована на власне моральне вдосконалення. З огляду на це вихователь мусить доносити не тільки певний моральний зміст, а й активне ставлення до нього: захищати, бажати, з упевненістю утверджувати його. Емоційне ставлення вихователя викличе необхідний емоційний відгук у вихованця – цієї головної умови привласнення ним певної моральної цінності.

– *Попередження перевизначення вихованцями мети особистісного типу спілкування.*

Вступаючи в особистісне спілкування, вихователь і вихованці завжди мусять сумісно розв'язувати певну моральну задачу, кінцева мета якої свідоме

прийняття вихованцем тієї чи іншої духовно-моральної цінності вихователя. У цьому зв'язку важливо, щоб означену мету однаково розуміли і вихователь, і вихованці. В ідеалі вихованці в процесі особистісного спілкування повинні не тільки утримувати у свідомості свою моральну позицію, а й цілісно сприймати відповідну позицію вихователя як можливо свою. Але на практиці дехто з вихованців через різні психологічні причини (боязнь бути висміяним товаришами, очікування критичних зауважень) перевизначають для себе поставлену вихователем моральну задачу. Тепер метою вихованця виступає не моральне самовдосконалення, а збереження свого образу «Я» чи самозахист.

– Забезпечення глибини проникнення співучасниками особистісного спілкування у внутрішній світ вихователя.

Умовою особистісного розвитку вихованців є ступінь розуміння ними вихователя. Розуміння вихованцями вихователя – це досить тонка психологічна техніка. Педагог має бути максимально активним у цьому процесі. Тут вирішальну роль набуває відкритість (звичайно, у розумних межах) внутрішнього світу вихователя вихованцям. Вербалізуючи свої світоглядні принципи, цінності, переживання, він на розумовому та емоційному рівнях долучає вихованців до сутності своєї особистості і цим самим сприяє їхньому моральному перетворенню.

3.4. Цифровий світ і збереження фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я дітей та молоді

У цифровому світі діти та молодь отримують потужні можливості для освіти, самопізнання, саморозвитку, самореалізації та розбудови широкої мережі комунікативних зв'язків. Однак, реалізація життєвих стратегій і планів особистості в цифровому світі безпосередньо корелює зі станом її здоров'я.

Діти та підлітки, які переживають період активного росту, становлення ендокринної, нервової, серцево-судинної та інших систем організму, мають підвищений ризик розвитку захворювань, пов'язаних із впливом цифрових технологій. Унаслідок нервово-емоційної напруги швидко розвивається перевтома, що провокує головний біль, суттєве погіршення зору.

Небезпечними є рольові комп'ютерні ігри, які здатні сформувати психологічну залежність. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) віднесла комп'ютерну залежність у розряд категорій патологічних пристрастей. У зростаючій особистості спостерігається нестабільність психіки. Доведено, що до 14 % користувачів Інтернету мають психологічну залежність, до 25 % набувають її протягом 3 років.

Суттєве значення для погіршення фізичного здоров'я дітей та молоді має вимушено статична поза за комп'ютером з нахилом уперед, яка вносить зміни в конфігурацію хребетного стовпа і призводить до звуження грудної клітки, що відбивається на заповненні шлуночків серця кров'ю і серцевому ритмі. Тривале перебування за комп'ютером є причиною порушень нерегулярного, незбалансованого харчування молодого організму, наслідками якого є

порушення роботи травного тракту, вітамінна та мінеральна недостатність або зловживання продуктами швидкого приготування, фаст-фудом на тлі гіподинамії.

Не менш шкідливими є такі захворювання, як-от: ожиріння, викривлення постави, порушення чи навіть позбавлення сну; затримки в розвитку мовлення, уваги, пам'яті та мислення дітей; часті й різкі перепади настрою, нервові розлади й навіть суїцидальні наміри.

Сучасні діти та молодь опинилися на межі кризи психічного здоров'я. Це спричиняється довготривалим перебуванням за екранами гаджетів та надмірним використанням девайсів. Електронні пристрої заважають дитині розвивати фантазію й уяву, концентрація уваги йде на спад, а відтак скорочується кількість інноваційних ідей і самостійних розумових пошуків, діти та молодь стають пасивними інформаційними споживачами. У результаті настає так званий інформаційний невроз, розлади нервової системи, психіки і поведінки, що є причиною розладу психічного й духовного здоров'я.

Новітні комп'ютерні та інформаційні технології, а особливо мережеві, суттєво впливають на спосіб життя і життєдіяльність дітей та молоді, у тому числі на соціальне здоров'я. Учні поступово переходять на підтримання мозкової активності технологічними засобами, опановуючи інформацію з глобальної інформаційної бази – Інтернету, який стає простором їхнього життя. Окрім того, у дітей і молоді виникають проблеми із живим спілкуванням.

Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016-2021 рр.) одним із пріоритетних напрямів визначила забезпечення й дотримання права дитини в цифровому середовищі. Згідно з нею Інтернет повинен бути безпечним для здоров'я, відкритим та сприятливим середовищем для дітей і молоді.

Педагогічним працівникам і батькам слід захищати права дітей та молоді на збереження фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я в цифровому світі.

Невід'ємною складовою освітнього процесу в сучасних закладах освіти є вирішення завдань, що сприятимуть збереженню фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я дітей та молоді, а саме: посилення просвітницької діяльності з інформування педагогів, батьків, дітей та молоді щодо важливості й корисності ведення здорового способу життя, рухової активності, прогулянок на природі, фізичних і дихальних вправ, використання оздоровчої сили природи (сонця, води, повітря), загартування організму для мінімізації ризиків впливу цифрових пристроїв на здоров'я; оновлення навчальних програм щодо розвитку навичок безпечного для здоров'я використання мережі Інтернет, цифрової та медіаграмотності в закладах освіти; запровадження типових навчальних програм з підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо існуючих ризиків для безпеки та здоров'я дітей та молоді в цифровому середовищі.

3.5. Виховання культури поведінки дітей та молоді в цифровому освітньому просторі

Незважаючи на глобальні зміни в процесі отримання дітьми та молоддю знань про навколишній світ, людину, способи життєдіяльності, заклад загальної середньої освіти залишається потужною соціальною інституцією, здатною бути для юного покоління провідником у величезному різноманітті інформації, соціальних комунікацій, опорою для їхньої особистісної безпеки у цифровому просторі, розвитку соціального досвіду та соціокультурного зростання. Водночас умови всеосяжної цифровізації суспільства вимагають від школи набагато більшої гнучкості у виборі форм і методів виховання, поєднання у взаємодії педагогів і учнів форматів онлайн і офлайн, широкого використання соціальних мереж, персоналізацію навчання, комбінацію індивідуальної і групової роботи.

Усвідомлюючи значні можливості цифрових технологій в освітньому процесі, заклад загальної середньої освіти має насамперед підходити до них як до засобу формування особистості, яка завдяки таким технологіям може зреалізувати свої здібності, розвинути творчий потенціал, навчитися безпечній поведінці в соціальному та цифровому просторі, брати активну участь у соціальному та політичному житті суспільства, уникати різноманітних ризиків у власній життєдіяльності.

Цифровий простір створює великі можливості для різнобічного розвитку дітей та молоді, водночас несе ризики, що потребує виховання культури поведінки учнів у цифровому просторі. В основі такої культури – цифрова компетентність школярів, формування якої стає необхідним завданням сучасного закладу загальної середньої освіти. Передусім має бути створений цифровий освітньо-виховний простір (середовище) школи як умова формування цифрової компетентності (грамотності) учнів, цифрової соціалізації школярів.

У цифровому освітньо-виховному просторі школи є можливість вибудовувати індивідуальну траєкторію дитини, організувати персоналізоване навчання, більше часу приділити творчій роботі з дітьми, сприяти саморозвиткові дітей. Цифрові сервіси й інструменти дозволяють вчителю зробити його роботу більш продуктивною і динамічною. Школа може вибрати освітню платформу для організації електронного навчання. Такою платформою є, зокрема, *Всеукраїнська школа онлайн*.

Проникнення Інтернету в різні сфери життєдіяльності людини вимагає підготовки учнів до розумної і безпечної поведінки в різних сферах. Це, зокрема, такі сфери: інформаційна (створення, пошук, відбір, критична оцінка контенту); комунікації (створення, розвиток, підтримка відносин, самопрезентація); споживання (використання Інтернету з метою споживання певної продукції: замовлення, послуги, покупки); техносфера (володіння комп'ютером і програмовим забезпеченням, дотримання технічної безпеки).

Усвідомлюючи зміни в сучасному світі як перехід від небезпеки до

ризик, необхідно формувати в дітей насамперед соціально відповідальне ставлення до своєї діяльності в Інтернеті. Відповідальність включає компетенції з онлайн-безпеки, зокрема під час комунікації і використання інформації з Інтернету. Необхідним є розвиток мотивації, спрямованої на формування усвідомленої потреби в цифровій компетентності, що дає можливість удосконалити свою життєдіяльність у сучасному світі, уникнувши при цьому різноманітних ризиків.

Надзвичайно важливим є створення ситуацій успіху для кожної дитини, адже доступність інформації про приватне життя публічних («зірок», молодіжних кумирів тощо) і не тільки публічних персон, представленої в постах у Мережі, є чинником, що провокує моральну стагнацію дітей. Чужа успішність породжує постійне депресивне незадоволення своїм життям, латентну заздрість, бажання наслідувати тощо. Тривале перебування в подібному стані призводить до фрустрації і неврозів, появи завищених вимог до навколишніх, орієнтації на досягнення короткотермінових цілей.

Потребують розвитку навички спілкування. Незважаючи на знаходження в постійному спілкуванні (багато підлітків отримують понад 200 повідомлень у день), реальне і справжнє спілкування скорочується за часом і примітивізується за змістом. Саме спілкування багато в чому перетворюється в обмін візуальною інформацією – фото і відео, часто у форматі селфі. Для багатьох представників «цифрового покоління» характерними є егоцентричність, невміння дружити, відсутність альтруїзму та емпатії навіть до близьких людей, екстернальний локус контролю.

Необхідно залучати дітей до реальних справ, які вчать їх відповідальності, правил людського співжиття. Інтернет дозволяє своїм користувачам зберігати анонімність, і в результаті підлітки отримують можливість жити в Мережі чужим життям. Виникає небезпека формування роздвоєної особистості, яка часто не може відрізнити реальність і віртуальність, що призводить до негативних наслідків у формуванні особистості і її комунікації із соціумом, нездатності до самооцінки власних учинків.

Варто звертати особливу увагу на залучення дитини до виконання творчих завдань, різноманітної творчої діяльності художньо-естетичного, технічного напрямів. Дитині тепер немає необхідності розвивати свою уяву, адже комп'ютерна індустрія пропонує їй уже готові форми та яскраві образи. Це негативно впливає на розвиток особистості, оскільки знижується власна фантазія, уява, творче мислення.

Великого значення набуває встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів і учнів, утвердження між ними поваги та довіри, формування в учнів позитивної Я-концепції, віри у свої можливості, успішність та унікальність. Агресія учнів у цифровому просторі відбувається нерідко як їхня реакція на власну занижену самооцінку, тривогу, що підштовхує до агресивного самоствердження шляхом приниження інших. Жертвами агресії часто також стають діти, що невпевнені у власних можливостях, обділені увагою та турботою, мають вузьке коло міжособистісного спілкування.

Відтак здійснення гуманістичного, особистісно орієнтованого виховання, що враховує потреби і потенціал кожної дитини, налагодження партнерської взаємодії школи і батьків є основою для безпечної поведінки дітей у цифровому просторі, використання його для розвитку своєї особистості, налагодження конструктивної комунікації.

3.6. Віртуальна мистецька освіта і виховання

Загальний художній простір як джерело необхідної інформації для реалізації завдань мистецької освіти швидко адаптується до існування у віртуальному середовищі; передусім це стосується закладів культури і мистецтва, які відчують, з одного боку, певну втрату в живому спілкуванні із глядачами і слухачами, а з іншого – істотне розширення кола спілкування з реципієнтами, нівелювання кордонів у поширенні інформації та посиленні впливів на особистість.

Перед мистецькою освітою постають нагальні завдання: виокремлення типових вимог, які логічно висуває нова віртуальна реальність до технологій навчання мистецтва та естетичного виховання засобами мистецтва в умовах обмеженої міжособистісної комунікації; вивчення й узагальнення спонтанного педагогічного досвіду; розроблення способів компенсації втрачених художньо-комунікативних можливостей іншими, адекватними новій ситуації; прогнозування можливих ситуацій художньої комунікації у віртуальному просторі та обґрунтування технологій їхнього ефективного використання.

Завдяки своїй специфіці мистецька освіта відчуває в цих умовах як *позитивні впливи*, так і постає перед *ризиками*.

Позитивні впливи полягають у тому, що значно полегшилося здобуття та поширення мистецької інформації (ознайомлення із творами, енциклопедичними й навчальними виданнями тощо); стало не лише більш оперативним, а й загалом уможливилось спілкування з митцями-сучасниками в соціальних мережах; так само більш мобільним і відкритим стало реагування на оприлюднену мистецьку інформацію та інформацію про мистецтво; почали створюватися віртуальні мистецькі спільноти за професійними інтересами, з'явилася можливість вільної дискусії в реальному часі, обмін методичними розробками й науковими відкриттями тощо.

Здобувачі освіти як користувачі мережі Інтернет отримали доступ до збірок музейних колекцій з усього світу, які поступово оцифровуються та стають відкритими і навіть безкоштовними; екскурсійні агенції, які опинились у вирі конкуренції в залученні споживачів, змагаються в розробленні віртуальних екскурсійних турів визначними місцями на мапі світу. Театри і концертні зали завдяки переведенню в цифровий формат вистав і концертів також суттєво та стрімко розширюють свою аудиторію глядачів і слухачів, ширше й активніше популяризують творчість митців, здійснюють просвітницьку місію, що значно оптимізує здобуття мистецької освіти різними групами її здобувачів.

Поступово змінюються як загальні виміри мистецького життя суспільства, що стає дедалі глобалізованим і адаптивним до умов, так і власне культура мистецького спілкування. Позитивом віртуалізації мистецької освіти є мобільне досягнення високих результатів у збагаченні емоційно-естетичного досвіду, розширенні мистецької ерудиції, загалом – можливостей успішної самореалізації особистості у сфері мистецької творчості та художньої комунікації.

Труднощі мистецької освіти у віртуальному просторі пов'язуються з неготовністю педагогів до художньої комунікації в нових умовах.

У віртуальній мережі фактично дублюються традиційні види мистецької діяльності. Цей формат занять підтвердили понад 90 % опитаних учнів закладів загальної середньої освіти та студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів, які зазначили, що в уроках мистецтва і лекціях/семінарських заняттях для них майже нічого не змінилося порівняно із заняттями в класі/аудиторії. Майже 100 % опитаних педагогів констатують, що зміна реального простору мистецького спілкування на віртуальний потребує нових підходів до організації комунікації суб'єктів освітнього процесу; натомість до пошуків нових підходів вдалися менше 20 % вчителів.

Утім педагогічна спільнота виявилася недостатньо готовою і психологічно, і технологічно до реалізації завдань мистецької освіти у віртуальному просторі. Віртуальне мистецьке спілкування змушує педагогів і учнів/студентів відмовитися взагалі від певних досить важливих видів діяльності, активна участь суб'єктів у яких принципово унеможливлена (повноцінні заняття художніх виконавських колективів – музичних (хори, оркестри), театральних і особливо хореографічних)).

Найчастіше відмова пов'язана зі специфічною природою мистецтва, яке осягається особистістю повноцінно лише в процесі безпосередньої художньої комунікації, що пріоритетно базується на міжособистісному спілкуванні суб'єктів, на симультанному переживанні звучання музичних творів, співпереживання подій і переживань героїв театральних вистав.

Деякі форми мистецтва виключно засновані на колективній творчості, наприклад, музичне, хореографічне, театральне виконавство, яке невід'ємне від партнерства в процесі репетицій, сценічних виступів, від притаманного їм «дихання в такт». Якщо стосовно музичного мистецтва педагоги розробляють та реалізують методики колективного музикування в мережі Інтернет, якість якого значною мірою залежить від якості зв'язку, то щодо хореографічного мистецтва поки спостерігаємо певну зупинку в навчанні танцю, оскільки педагоги онлайн можуть лише умовно підтримувати вже вивчене технічно (рухи, комбінації тощо).

Істотним ризиком мистецької освіти у віртуальному просторі є слабкі можливості педагогічного і суспільного керування й контролю за якістю інформації, яка може і негативно впливати на ціннісну сферу її споживачів.

Віртуалізація мистецької освіти потребує:

– розроблення сутності поняття «віртуальний простір» щодо художньої

комунікації, розроблення методик такого спілкування, знаходження компенсаторних чинників міжособистісної комунікації;

– цілеспрямованої підготовки педагогів і діячів мистецтва до науково обґрунтованого спілкування з учнями і реципієнтами в новому для них вимірі, а також навчанні педагогів вирішувати конкретні технічні завдання (транслявання творів, комбінування різних видів мистецької інформації, створення нових форм художньо-інформаційних повідомлень);

– розроблення програм підвищення кваліфікації викладачів мистецтва в післядипломній освіті, зокрема в напрямі вирішення супутних технічних завдань (ілюстративне транслявання творів під час віртуальних зустрічей з учнями/студентами, комбінування різних видів мистецтвої інформації, створення нових форм демонстраційних художньо-інформаційних повідомлень);

– активізації розроблення навчально-методичного забезпечення (електронні підручники і посібники, засоби контролю і самоконтролю, віртуальні бібліотеки і фонотеки, захищені з огляду на неприпустимість антигуманістичного контенту);

– введення до програм підготовки фахівців різноманітних курсів, пов'язаних із цифровізацією художнього простору і змісту освіти, методики художньої комунікації у віртуальному просторі;

– вирішення проблем захисту авторського права для розробників змістового освітнього контенту, митців, чия творчість може бути використана в навчальних цілях.

3.7. Виховний потенціал закладів позашкільної освіти в умовах цифровізації

Позашкільна освіта є невід'ємним складником системи освіти України. Заклади позашкільної освіти створюють умови для інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дітей і молоді, соціального захисту та організації змістовного дозвілля; забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації, підготовку до активної професійної та громадської діяльності.

Позашкільна освіта – важливий чинник соціалізації, розвитку здібностей і реалізації можливостей дітей та молоді вразливих груп, зокрема з особливими освітніми потребами. Цифровий простір створює широкі можливості реалізації різноманітних проектів і програм, спрямованих на створення сприятливих умов для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей.

З огляду на специфіку та соціально значущі завдання цієї освітньої ланки значним є *потенціал освітнього процесу закладів позашкільної освіти у вихованні дітей та молоді в умовах цифрового простору.*

Особливості виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору в закладах позашкільної освіти полягають у тому, що перед молоді людиною, з одного боку, розкриваються безліч перспектив і можливостей, а з іншого – постають чимало суперечностей, які нерідко ускладнюють процес засвоєння

вихованцями соціально унормованих правил спілкування, формування в них комунікативних умінь і моделей поведінки, необхідних для життєвого успіху. Суперечності виявляються в тому, що соціум одночасно пришвидшує процес набуття учнями комунікативного досвіду, розширюючи їхню сферу спілкування, та створює для них певні труднощі, які, полягають у неконтрольованому потоці різноманітної інформації через канали масової комунікації; організації дозвілля з переважанням комп'ютерних розваг; послабленні ролі сім'ї; неповноцінному використанні виховних можливостей соціальних інститутів, зокрема закладів позашкільної освіти.

У закладах позашкільної освіти цифрові технології тісно поєднуються з проєктними. Саме проєктна діяльність є одним із найрезультативніших видів учнівської діяльності, у процесі якої відбувається розвиток пізнавальних навичок, уміння орієнтуватися в потоці інформації, самостійно конструювати свої знання, удосконалювати навички роботи з електронними комунікаціями, розвивати творчі здібності, формувати практичні знання і вміння, перевіряти отримані знання на практиці, робити висновки, шукати найоптимальніші шляхи вирішення різних питань, самостійно приймати рішення.

Розвиток цифрових технологій у позашкільному освітньому процесі, їхнє використання надає можливість навчання в будь-який час, з будь-якого місця, у якому організовано доступ до Інтернет. Розвиток дистанційних олімпіад та конкурсів у позашкільній Україні дозволяє брати в них участь усім охочим. Нині є значна кількість різних мережеских проєктів та олімпіад, умови участі яких розміщені на сайті конкурсів.

Доступ до мережі Інтернет у закладах позашкільної освіти є джерелом різноманітної інформації. З огляду на освітню мету це можуть бути освітні ресурси, яких нині є багато, і надалі їхня кількість збільшуватиметься. Корисними для позашкільного освітнього процесу є Інтернет-ресурси, які використовуються вихованцями для планування подальшої освіти, вибору професії та сфери діяльності. Значного поширення в закладах позашкільної освіти набула дистанційна освіта як форма організації і реалізації освітнього процесу, за якою його учасники здійснюють навчальну взаємодію переважно екстериторіально з використанням Інтернет-технологій (наприклад, віртуальна бібліотека, Google словники, віртуальні музеї та виставки тощо).

У різних ситуаціях мультимедійні засоби навчання можуть мати різні дидактичні функціональні призначення: служити опорою (слуховою, зоровою) для подальшого засвоєння вихованцями знань, ілюстрацією або засобом повторення та узагальнення навчального матеріалу. У будь-якому випадку мультимедійний засіб навчання є основним або додатковим джерелом знань та уявлень.

Використання сучасних цифрових технологій в освітньому процесі закладів позашкільної освіти – це потужний стимул, що дозволяє формувати в дітей необхідні знання та пізнавальні прийоми, а також розвивати мотивацію до навчальної діяльності.

Водночас ефективність діяльності закладів позашкільної освіти, зокрема в

умовах цифрового простору, зумовлюється доцільністю й необхідністю змін, спрямованих на:

- збереження мережі закладів позашкільної освіти. В умовах реформ, пов'язаних із децентралізацією влади в Україні, в окремих регіонах почастишали випадки прийняття місцевою владою рішень щодо реорганізації, ліквідації або перепідпорядкування закладів позашкільної освіти, що не відповідає основним засадам державної політики, визначених частиною другою ст. 9. Закону України «Про позашкільну освіту», та порушує права дітей на позашкільну освіту;

- збереження та відновлення кадрового потенціалу позашкільної освіти, створення умов для залучення високоосвічених, креативних педагогів; забезпечення соціального захисту педагогічних працівників, усіх учасників освітнього процесу;

- забезпечення рівного доступу до позашкільної освіти, зокрема в цифровому форматі, дітям із сільської місцевості. За даними МОН України, 89,5 % дітей здобувають позашкільну освіту в містах, тому важливо нині в кожній сільській чи селищній громаді створити умови для змістовного дозвілля в позаурочний час, зокрема в умовах цифровізації освіти;

- розвиток інклюзивного освітнього середовища в закладах позашкільної освіти.

3.8. Взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей та молоді в цифровому освітньому просторі

Враховуючи практико орієнтований характер діяльності соціальних інститутів, задіяних у вихованні дітей та молоді (заклади освіти, громадські дитячі та молодіжні об'єднання), цілком слушно створити можливості для виховання успішної особистості, яка здатна відповідати на виклики цифрового суспільства та конструктивно діяти в умовах діджиталізації.

До чинників, які сприяють налагодженню взаємодії соціальних інститутів у вихованні дітей та молоді в цифровому освітньому просторі, можна віднести:

- трансформаційні процеси у суспільстві під впливом зростаючої глобалізації, автоматизації, цифровізації;

- формування нових вимог до змісту освіти і виховання в умовах цифрового суспільства (практикоорієнтованість, пріоритет діяльнісного змісту освіти над знаннєвим);

- низьку адаптивність системи освіти до інтенсивних змін, пов'язаних з розвитком цифрових технологій (наприклад, гейміфікація, персоналізація освіти, використання доповненої реальності, штучного інтелекту тощо);

- потреби практики, орієнтовані на оновлення змісту, методів, прийомів виховання в цифровому відкритому середовищі;

- очевидну життєву необхідність розвитку цифрових компетенцій дітей та молоді в цифровому відкритому середовищі;

- актуальність виховання ціннісних орієнтирів у цифровому відкритому

середовищі, зумовлену поширенням засобів комунікації і масової інформації з використанням ІКТ;

– розвиток суспільства 5.0., яке засноване на передових цифрових технологіях, які забезпечують розвиток науки і технологій для добробуту суспільства, орієнтованого на людину.

Аналіз діяльності соціальних інститутів (закладів освіти, громадських дитячих і молодіжних організацій та об'єднань) у нових умовах (зокрема, у період пандемії) засвідчив їхню активізацію в пошуках нових можливостей (проведення онлайн лекцій, курсів, постійний зв'язок зі своїми вихованцями, організація та реалізація проєктів).

Відтак можемо окреслити певні тенденції, які стали характерними в суспільстві, зокрема для діяльності соціальних інститутів в умовах функціонування онлайн:

– *оволодіння різними способами передачі інформації* насамперед освітянами (педагогами, виховниками). Стало зрозумілим, що цифрова компетентність, вміння користуватися гаджетами, знання і використання можливостей інтернет-мережі – вимога часу. Мало володіти унікальними знаннями – треба вміти транслювати їх у світ (до цільової аудиторії) в умовах пандемії. Інакше їхня цінність ризикує залишитися на дуже локальному рівні;

– *переосмислення трудової діяльності в режимі «онлайн»*. Робота колективів (волонтерських, педагогічних, наукових) проілюструвала їхню здатність до змін, мобільність або ж, навпаки, невміння швидко реагувати на виклики часу. Запорукою успішності стала професійна мобільність та адаптивність;

– *зростання ролі самоосвіти та самоорганізації*: переважна більшість освітян (педагогів, виховників) тією чи іншою мірою в обмежені терміни оволоділи необхідними знаннями, закріпили навички та знайшли ресурси для того, щоб продовжити працювати в умовах, що змінилися (освоїли онлайн-платформи, створили профілі, налагодили онлайн-спілкування);

– *стала очевидною роль мотивації до навчання та роботи*. За рівних умов під час дистанційній взаємодії знання отримує насамперед той, хто хоче, а не той, хто має можливості;

– *утвердження ролі вчителя як тьютора, провідника*. В умовах пандемії посилилася роль педагога (виховника) не як ретранслятора знань, а як координатора, того, який веде за собою. У зв'язку із цим поглибилося розуміння ролі педагогічного супроводу, особистого спілкування, впливу педагога на особистість дитини;

– *зростання ролі спільнот – однодумців*: людей, які не обов'язково пов'язані професійними інтересами або працюють в одній організації, а орієнтовані на досягнення спільно значущого результату. Такі спільноти можуть включати в себе батьків, педагогів, волонтерів, методистів, науковців, програмістів, психологів. «Взаємодоповнювальні» спільноти (у яких кожен збагачує ідеї своїми знаннями) матимуть дуже широкі можливості;

– *створення реально функціонуючої системи дистанційної взаємодії*,

формується банк матеріалів і ресурсів для її застосування за необхідності.

Таким чином, виховання в цифровому відкритому середовищі є складовою частиною процесу формування зрілої особистості, підготовленої до життя, готової до самореалізації, здатної протистояти небажаним впливам інформаційного потоку й маніпуляціям. Отже, взаємодія соціальних інститутів у вихованні дітей та молоді в цифровому освітньому просторі має спрямовуватися на:

- формування цифрового освітнього середовища, забезпечення освітян (педагогічних працівників, виховників) методичним онлайн-інструментарієм (методик, технологій, ресурсів, сервісів);

- розроблення регламентів і протоколів функціонування цифрового виховного середовища, підвищення інформаційної відкритості та прозорості;

- розвиток професійних інтернет-спільнот для обміну досвідом та підвищення кваліфікації, налагодження механізмів зворотного зв'язку;

- створення нових та модернізацію існуючих можливостей для соціалізації й виховання дітей та молоді в цифровому просторі;

- модернізацію виховного процесу, спрямованого на підготовку дітей та молоді до самореалізації в умовах цифрового суспільства;

- підготовку соціальних інститутів до функціонування в умовах змін (упровадження технологій, оптимізація процесів, гнучкість вимог, зміна освітніх і виховних парадигм, мобільність освітніх та виховних послуг);

- формування в дітей та молоді низки навичок: когнітивних (логічне і креативне мислення, цифрова грамотність, уміння вирішувати проблеми); соціальних (здатність бути ефективними в цифровому просторі, готовність отримувати новий досвід, сумлінність, емоційна стабільність, саморегулювання, неконфліктність, прийняття рішень, навички міжособистісного спілкування); технічних (навички, необхідні для роботи за конкретною професією в умовах цифровізації);

- розроблення, обґрунтування та впровадження в діяльність соціальних інститутів (дитячих і молодіжних громадських об'єднань та закладів освіти) новітнього змісту й методів виховання ціннісного ставлення до комунікацій у цифровому відкритому середовищі; формування цифрових компетенцій як ключових навичок особистості 21 століття.

3.9. Здоров'язбережувальна сімейна медіаосвіта: медіацифрова дієта і позитивний розвиток

До найбільш важливих проблем здоров'язбереження в дитячих цифрових практиках відносяться: *вимушене знерухомення, емоційно-комунікаційні викривлення, мотиваційно-вольові втрати розвитку особистості.*

Нав'язування батьками екранних практик для їхніх дітей призводить до руйнівних наслідків щодо їхнього здоров'я та розвитку. Гіподинамія, що супроводжує користування екранами, підвищує ймовірність розвитку хвороб опорно-рухового апарату, обміну речовин (епідемія змолодшання діабету), більшість підлітків має ознаки психосоматичних розладів (постійний або

частий головний біль, біль у спині) та інше. Крім того, зловживання екранними практиками в ранньому дитинстві гальмує психічний розвиток дитини, оскільки перевантажує та виснажує нейропсихологічні і фізіологічні механізми організму. Порушення моторного розвитку призводять до порушень розвитку сприйняття навколишнього світу, а відтак гальмується розвиток мови. У дітей виявляється менше способів пізнання світу, і вони менше розвинені: гірше бачать, сприймають дотиком, із труднощами розрізняють звуки (адже звук у телевізорі чи комп'ютері або навушниках можна зробити голосніше, а в житті – ні). Порушення в розвитку мови пов'язані і з мовчанням перед екраном, і з тим, що інформація заснована на візуальному сприйнятті, яке саме по собі не сприяє розвитку мозкових центрів мови й артикуляції. Поринаючи в потокові стани технологічно підсиленої екранної реальності дитина постійно отримує стимули в прискореному неприродному темпі, що змінює умови формування уваги, гальмує розвиток механізмів довільної уваги.

На фоні екранної форми соціалізації спотворено формується емоційна сфера дитини: підвищена чутливість до емоційного тону медіатексту й байдужість до емоцій інших у реальному житті. Спілкування в родинях усе більше набуває рис обміну інформацією, члени родини віддаляються один від одного, зменшується їхня емоційна близькість. Це дає підстави для прогнозування змін у нормах життя сім'ї у бік зменшення згуртованості й ступеня гнучкості функціонування. Те, що раніше вважалося дисфункцією родини, усе частіше стає нормою внаслідок розвитку новітнього феномену інформаційної занедбаності й недоглянутості дитини, коли батьки зловживають зручними для них і небезпечними для розвитку дитини екранними практиками. Надмірна кіберсоціалізація, коли сім'я втрачає лідерську функцію виховання, віддаючи її стихійним інформаційним впливам, призводить до побудови дитиною парасоціальних стосунків на заміну реальним, полегшені формати кібервзаємодії заміщують повноцінне живе спілкування. Утрата виховного лідерства проявляється у вадах ціннісного морального розвитку дитини, формування в неї світоглядних позицій, зокрема тих, які стосуються здорового способу життя. Нові технологічно викривлені моделі поведінки переносяться в живе спілкування та поширюються в соціумі загалом.

Соціальні проблеми сімейного цифрового виховання загострюються й тим, що практично в кожній українській сім'ї спостерігається той чи інший ступінь цифрової нерівності – різниця в здатності окремих членів однієї родини використовувати, адаптувати, генерувати та розповсюджувати інформацію у відповідних межах цифрових практик. Технологічні зміни призводять також до цифрової дискримінації, коли деякі групи сімей відокремлюються від цифрозабезпеченої частини населення, не маючи адекватного доступу до технологій. Цифрові практики різних поколінь знаходяться в різних інтернет-просторах, подекуди відокремлених інформаційних «бульбашках», які зовсім не перетинаються, оскільки відсутнє спілкування батьків з дітьми про щоденні медіапрактики та їхній виховний кіберсоціалізуючий вплив.

Головним напрямом протидії негативним і непередбачуваним наслідкам

технологічних змін життя людства, медіатизації і віртуалізації щоденних практик стає медіаосвіта в ролі специфічного напряму освітньої діяльності, що готує дитину до здорової розвивальної взаємодії із сучасним технологізованим інформаційним простором. Основними принципами сімейної здоров'язбережувальної медіаосвіти мають бути медіацифрова дієта і позитивний розвиток у найкращих інтересах дитини, який може відбуватися в спільних родинних справах, реальній співприсутності й повноцінному спілкуванні.

На батьках лежить місія забезпечити інформаційну медіацифрову доглянутість дитини: навчити своїх дітей основам інформаційної поведінки й безпеки, призвичаїти до культури відбору та сприймання медіапродукції, щоб взаємодія із цифровим простором була розвивальною в найкращих інтересах дитини, сприяла збереженню фізичного і психічного здоров'я, психологічного благополуччя, морального розвитку й позитивного бачення світу для соціального добробуту особистості та наступних поколінь.

Батьки мають усвідомити, що в ранньому віці слід забезпечити право дитини на безекранний простір існування, запроваджувати дуже строгу медіацифрову дієту, адже будь-які екранні практики, які супроводжуються знерухомленням, знижують потенціал здоров'я дитини, гальмують розвиток сенсорної і мовної систем дитини, гальмують можливості розвинути генетично зумовленим задаткам в індивідуальні і творчі здібності.

Медіацифрова дієта має стати частиною сімейного виховного середовища і сімейних традицій, запроваджуватися з допомогою родинних правил регуляції медіацифрових практик, які дозують кіберсоціалізаційні впливи на дитину, готують її до набуття ефективної саморегуляції взаємодії з кіберпростором.

В умовах цифровізації життя суспільства і освіти зокрема необхідно забезпечити медіаосвітнє збагачення батьківства, головний зміст якого складають зазначені напрями здоров'язбережувального регулювання медіацифрових практик дитини. Потрібно інтегрувати зусилля всіх активних зацікавлених сил для створення на національному і локальних (місцеві громади, заклади освіти) рівнях проєктів сімейної медіаосвіти, які сформували б потужний громадський рух обізнаного цифрового батьківства.

Науковий психолого-педагогічний супровід розвитку здоров'язбережувальної сімейної медіаосвіти як форми підтримки системи виховання дитини в цифровому середовищі відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності системи протидії новітнім викликам, пов'язаним із технологічними інноваціями, комерціалізацією медіаспоживання, інформаційно-психологічними воєнними операціями та іншими інформаційними небезпеками сучасного цифрового простору.

Моніторингові медіапсихологічні дослідження мають стати ключовим складником розвитку системи підтримки батьківства в цифрову добу, оскільки саме наукові дослідження забезпечують доказові психолого-педагогічні технології стабілізації психосоматичного здоров'я і позитивної розвивальної медіаосвіти.

3.10. Партнерська взаємодія батьків і вихователів щодо попередження негативних впливів цифрового середовища на дітей та молодь

Ефективність виховання дітей і молоді в цифровому освітньому просторі значною мірою залежить від партнерської взаємодії батьків і вихователів, яка виступає як взаємоузгоджена і взаємовідповідальна діяльність, в основу якої покладаються діалог, рівні права, добровільність участі, взаємна зацікавленість сторін. Така взаємодія передбачає обмін взаємодіючих сторін інформацією і формами діяльності з метою підвищення інтелектуальних можливостей дітей та молоді, розвитку їхніх здібностей, зміцнення фізичного, психічного й соціального здоров'я, забезпечення їхньої безпеки в цифровому просторі.

Батьки та вихователі мають знати про інтернет-ризик для дітей і молоді: інтернет-залежність, маніпулятивні технології, доступ до небезпечного контенту (порнографія, екстремізм), схильність до суїцидальної поведінки, кібербулінг/тролінг, пропаганда наркотиків, утягування в ігри на гроші, секстинг, онлайн-грумінг, розбещення, утягування в кримінальні тенета і проституцію.

Основними напрямками партнерської взаємодії батьків і вихователів щодо попередження негативних впливів цифрового середовища на дітей та молодь є:

– дистанційне консультування сімей – за допомогою безкоштовних програм, які дозволяють вибудовувати консультації в режимі реального часу (Скайп/Skype), за сприяння спеціального Інтернет-форуму зв'язку з адміністрацією закладу, на сайті закладу освіти;

– групове консультування сімей з використанням Інтернет-мережі (батьківські збори в Інтернет-просторі), у процесі якого відбувається обговорення спільних організаційних і виховних питань, обмін досвідом, візуалізація і презентація власних досягнень, спільний перегляд з наступним обговоренням відео- та аудіоматеріалів з виховних проблем тощо;

– Інтернет-анкетування сімей за допомогою існуючого сервісу docs.google.com, метою якого є встановлення існуючих проблем з належного виховання дітей /профілактики насилля та інтернет-ризиків для дітей і молоді з подальшою допомогою спеціалістів (педагогів, психологів, медичних працівників тощо) у їхньому вирішенні;

– організація вебквестів для сімей з використанням Інтернет-ресурсу, за допомогою яких сім'ям пропонується пройти заданим маршрутом та вирішити певні проблемні ситуації;

– ведення «Instagram-щоденника» батьківства, що сприяє обміну корисною й цікавою інформацією, розширенню батьківської спільноти, активізації інтересу батьків у пізнанні та поширенні новітніх розвивальних і виховних методик, вправ у практику сімейного виховання;

– обговорення сучасних телевізійних передач та Інтернет-ресурсів з проблем сімейного виховання як інформаційних джерел формування

педагогічної культури батьків.

Із цією метою доцільне:

– ознайомлення батьків з пізнавальними сайтами із сімейного виховання дітей усіх вікових категорій («Материнство», «Мамам про дітей», «Секрети родинної педагогіки», «Інтернет-портал «Моя дитина», «Батьківський Web-клуб», «Дитяча ігрова кімната», «Як виховати успішну дитину», «Інтернет-енциклопедія сім'ї, материнства, дитинства», «Розвиток дитини – сайт для розумних батьків», «Український сімейний ресурс», «Дитяча психологія для батьків»), проведення групових та індивідуальних консультацій

– організацію вебінарів, віртуальних конференцій, під час яких у середовищі Skype чи на Zoom-платформі батькам пропонуються Інтернет-зустрічі з фахівцями (педагогами, психологами, логопедами, соціальними працівниками, педіатрами, юристами тощо);

– організацію в медіапросторі гуртків за спільними інтересами, із цією метою доцільним є створення електронних спільнот сімей за допомогою програми Google – Classroom;

– підвищення самоосвіти батьків і вихователів за допомогою сайту Prometheus – проєкту різних безкоштовних онлайн-курсів, створених найкращими викладачами провідних університетів, які знаходяться у вільному доступі.

3.11. Науково-методичне забезпечення виховання дітей та молоді в цифровому просторі

Дієве виховання дітей та молоді в цифровому просторі може бути за умови об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін. Це забезпечує як пролонгований, так і взаємодоповнювальний виховний вплив. Водночас виховання є цілеспрямованим і керованим процесом, відтак має здійснюватися на чітко визначених наукових засадах.

Виховання дітей та молоді в цифровому просторі потребує створення відповідного науково-методичного забезпечення, яке сприятиме ефективному розгортанню якісного виховного процесу. Таке забезпечення дасть можливість досягнути ідейної єдності вихованців, педагогів, батьків.

Таким чином, можна рекомендувати:

– розробити серію програмного, навчально-методичного інструментарію для педагогічних працівників, батьків із проблематики безпечної поведінки дітей та молоді в цифровому просторі; запобігання кубербулінгу та ризикованої поведінки вихованців;

– створити єдину цифрову платформу дошкільної та середньої освіти;

– на рівні закладів освіти – трансформувати типові сайти та вебпортали в цифрові екосистеми закладу освіти. Створення таких екосистем та подальше об'єднання їх у територіальний кластер сприятиме: розповсюдженню нових знань щодо впливу цифрового простору на становлення особистості; оперативному ознайомленню педагогічних працівників, батьків з

інноваційними технологіями та алгоритмами розв'язання проблемних питань, що виникають у процесі взаємодії закладів освіти з родинами вихованців; посиленню конструктивного виховного впливу;

– підтримати культурні проєкти щодо створення віртуальних музеїв, виставок, бібліотек;

– створити систему навчальних курсів (семінарів, вебінарів), тренінгів з підвищення рівня сформованості цифрової компетентності для педагогічних працівників закладів освіти.

3.12. Виховні критерії та моніторинг якості виховання в цифровому освітньо-виховному просторі

Оцінка якості виховання особистості в цифровому освітньо-виховному просторі передбачає обґрунтування відповідних критеріїв та показників, які характеризують раціональне використання цифрової інформації, критичне мислення, готовність до комунікації, цифрову і соціальну компетентність.

Раціональне використання цифрової інформації особистості як інтегративна якість, що полягає у здатності об'єктивно оцінювати цифровий контент, розпізнавати маніпулятивну інформацію, володіти прийомами використання цифрових ресурсів для власного свідомого, творчого розвитку і методами захисту від активного медіавпливу.

Критичне мислення як уміння аналізувати й оцінювати інформацію, перевіряти її, орієнтуватися в інформаційних потоках сучасного глобалізованого світу з гуманістичних позицій.

Готовність до комунікації в рамках цифрового освітньо-виховного простору передбачає уміння й навички електронного листування, участі в обговореннях на форумах соцмереж, чатах, блогах з метою забезпечення ділового та приватного спілкування з урахуванням етичних вимог до користувачів.

Цифрова компетентність має на меті безпечне та продуктивне використання різноманітних програмних, технічних, хмарних сервісів з метою розв'язання різних задач, а також швидкого опанування новими технологіями.

Соціальна компетентність полягає у здатності вирішувати за допомогою цифрових сервісів (краудкарт (crowdmaps)) життєві проблеми та задачі щодо задоволення соціальних потреб і запитів. Популярними з цього погляду є IT-волонтерство та участь у соціальних вебпроєктах.

Зазначені критерії дозволяють визначити рівні особистісної компетентності школярів у цифровому освітньо-виховному просторі за допомогою діагностувальних методик, анкетування, тестування, вирішення проблемних ситуацій, педагогічного спостереження та самоспостереження учасників виховного процесу, застосування методу експертних оцінок тощо.

IV. ЗАКОНОДАВЧІ Й УПРАВЛІНСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ. ФІНАНСУВАННЯ.

Упровадження положень Концепції здійснюватиметься шляхом розроблення нових нормативно-правових актів, унесення пропозицій змін до чинних актів Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, інших центральних органів виконавчої влади. Концепція потребує розроблення Плану впровадження («Дорожньої карти»), у якому будуть враховані етапність її реалізації, шляхи фінансового забезпечення та необхідність пілотування окремих положень.

Реалізація Концепції здійснюватиметься за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Обсяг фінансових, матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для реалізації Концепції, визначатиметься щороку з урахуванням можливостей державного та місцевого бюджетів, розміру міжнародної допомоги, аналізу потреб на реалізацію Концепції.

V. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Реалізація Концепції сприятиме:

– удосконаленню нормативно-правової бази та розробленню механізмів надання консультативної, психологічної, юридичної допомоги педагогам, батькам, дітям і молоді щодо безпечної роботи в цифровому просторі;

– посиленню просвітницької діяльності з інформування громадськості про існуючі загрози для дітей та молоді в цифровому середовищі та шляхи виявлення, попередження, способи реагування на конкретні випадки, відповідальності за вчинені злочини проти дитини в мережі Інтернет;

– створенню інформаційного ресурсу про загрози та можливості Інтернет для дітей, а також доступні форми батьківського контролю; залучення дітей та молоді до інформаційно-просвітницьких заходів;

– запровадженню підготовки спеціалістів з підтримки та супроводу батьків, постраждалих дітей та молоді – свідків злочинів, скоєних у мережі Інтернет;

– створенню навчальних програм відповідального батьківства щодо існуючих ризиків для безпеки та здоров'я дітей та молоді у цифровому середовищі;

– удосконаленню системи підготовки та перепідготовки педагогічних працівників з метою підвищення рівня сформованості їхньої цифрової компетентності.

VI. РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З РЕАЛІЗАЦІЄЮ КОНЦЕПЦІЇ

Серед основних ризиків, пов'язаних з реалізацією Концепції, доцільно означити: стан готовності держави до фінансування передбачених нею витрат;

недостатній стан сформованості цифрової компетентності педагогічних працівників; недостатньо організована просвітницька робота з інформування громадськості про існуючі загрози для дітей та молоді у цифровому середовищі та способи виявлення, попередження, реагування та деструктивні впливи, відповідальності за вчинені злочини проти дітей та молоді в мережі Інтернет; недостатнє залучення батьків, дітей та молоді до інформаційно-просвітницьких заходів і внаслідок цього неможливість досягнення передбачених результатів освітньої реформи в Україні та прогнозованої якості людського капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТЕРМІНІВ

Безпечна поведінка в цифровому прострі – сукупність дій особистості під час користування Інтернетом, що сприяють задоволенню потреб і водночас запобігають можливості завдання збитків, заподіяних фізичному, психічному, моральному, соціальному благополуччю та (або) майну самої людини та інших людей [с. 7. Черних О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в Інтернеті: навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «ЦП «КОМПРИНТ». 2017. 104 с.]

Інтернет-безпека (або безпека в Інтернеті) – це знання особистих ризиків безпеки користувача щодо загроз приватній інформації та власності, пов'язаної з використанням Інтернету, і самозахисту від комп'ютерних злочинів у цілому. Загальні побоювання щодо безпеки в Інтернеті містять: злосливі (спам, фішинг, кіберзалякування, кіберпереслідування тощо), вебсайти та програмне забезпечення (шкідливе ПЗ, комп'ютерні віруси) і різні види інформації непристойного або образливого змісту [Вікіпедія (англомова!). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Internet_safety].

Інформаційна безпека – це стан захищеності систем оброблення та зберігання даних, при якому забезпечено конфіденційність, доступність і цілісність інформації, або комплекс заходів, спрямованих на забезпечення захищеності інформації від несанкціонованого доступу, використання, оприлюднення, руйнування, унесення змін, ознайомлення, перевірки, запису чи знищення (у цьому значенні частіше використовують термін «захист інформації» [Вікіпедія]).

Інформаційна безпека особистості характеризується як стан захищеності особистості, різноманітних соціальних груп та об'єднань людей від впливів, здатних проти їхньої волі й бажання змінювати психічні стани та психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку й обмежувати свободу вибору [Г. Сашук «Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки». URL: https://journ.univ.Kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php].

Медіаграмотність – складова медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, здатності виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи й типи контролю, які вони культивують [Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. URL: <http://naps.gov.ua/uploads/files/sod/media-edu.docx>].

Медіаосвіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку

інформаційно-комунікаційних технологій

[URL:

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0>].

Цифрові державні платформи – концепція утворення державних органів, орієнтованих на одночасне поліпшення якості послуг, оптимізацію кількості державних службовців та зменшення витрат. «Цифрові» платформи дозволяють вирішувати завдання, підвищувати ефективність, зменшуючи вартість діяльності та час виконання. Державні органи використовують «цифрові» платформи для спрощення та оптимізації внутрішніх процесів, поліпшення взаємодії з громадянами та зменшення витрат [Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D180>].

Цифровий кабінет педагога (мережевий е-кабінет, хмарний е-кабінет тощо) – це індивідуальне, персоніфіковане програмне середовище онлайн (на сайті (порталі) е-платформі), яке дозволяє педагогові накопичувати особисті освітні цифрові ресурси або посилання на них, надавати доступ до них, а також бачити поточні результати учнів у режимі реального часу. За допомогою цього інструменту педагог може:

- поставити завдання – індивідуально, для окремих груп або одразу для всього класу;

- миттєво отримувати результати після виконання завдань учнями;

- зберігати та переглядати статистику успішності [Морзе Н.В., Базелюк О.В., Воротнікова І.П., Дементієвська Н.П., Захар О.Г., Нанаєва Т.В., Пасічник О.В., Чернікова Л.А. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Проект. Розроблено на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року. Київ, 2019. 53 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip_41].

Цифровий кабінет учня – це персоніфіковане /персональне/ програмне середовище, яке дозволяє учневі накопичувати особисті цифрові ресурси (завдання, тести, презентації тощо або посилання на них), а також усвідомлювати поточні результати свого навчання в режимі реального часу. [Морзе Н.В., Базелюк О.В., Воротнікова І.П., Дементієвська Н.П., Захар О.Г., Нанаєва Т.В., Пасічник О.В., Чернікова Л.А. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Проект. Розроблено на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року. Київ, 2019. 53 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip_41].

Цифровізація – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D180>].

Цифрова освітня платформа – складова цифрового освітнього середовища, що інтегрує широкий спектр цифрових засобів. Основні ознаки

цифрової освітньої платформи – забезпечення доступу за допомоги єдиного цифрового ідентифікатора та фіксація у єдиній базі даних результатів освітньої діяльності у всіх інтегрованих до платформ цифрових сервісах [Морзе Н.В., Базелюк О.В., Воротнікова І.П., Дементієвська Н.П., Захар О.Г., Нанаєва Т.В., Пасічник О.В., Чернікова Л.А. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Проект. Розроблено на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року. Київ, 2019. 53 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip_41].

Цифрові освітні ресурси (ЦОР) – навчальні, наукові, інформаційні, довідкові дані та засоби, що представлені в інтернет (хмарних сховищах, цифрових сервісах тощо), доступ, управління та відтворення яких здійснюється за допомогою цифрових сервісів та які беруть участь у здійсненні повноцінного та ефективного освітнього процесу. Цифрові освітні ресурси об'єднують широкий спектр різних за цільовим призначенням, рівнем складності, формою технічного виконання та видами інтерфейсу педагогічних програмних засобів, електронних підручників, електронних тестів, комп'ютерних моделей, тренажерів, дидактичних ігор та симуляторів [URL: <https://sites.google.com/site/cifroviosvitniresursi/>].

Цифровий розрив – ситуація, за якої розвиток цифрових технологій значно випереджає зміни в державі та суспільстві. Нові сервіси не можуть вбудуватися в стару відстаючу систему [Електронні соціальні мережі як інструменти сучасного навчального середовища: глосарій (видання 2-ге доповнене та перероблене) / Ю.М. Богачков, О.Ю. Буров, Н.П. Дементієвська та ін.; за заг. ред. О.П. Пінчук. ПТНЗ НАПН України, 2017. 43 с.].

Цифровий розрив (цифрова нерівність) – нерівність у доступі до можливостей в економічній, соціальній, культурній, освітній галузях, які існують або поглиблюються в результаті неповного, нерівномірного або недостатнього доступу до комп'ютерних, телекомунікаційних та цифрових технологій [Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D180>].

Цифрове суспільство – це суспільство, пов'язане з розвитком успішно прийнятих суспільною практикою цифрових технологій. Виділяють дванадцять вузлових ознак цифрового суспільства, серед яких ключовими є: орієнтація на знання, цифрова форма представлення об'єктів, віртуалізація виробництва, інноваційна природа розвитку, інтеграція, конвергенція, динамізм, глобалізація тощо [Тапскотт Д. Електронно-цифрове общество: Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / пер. с англ. Киев : NT Пресс: Москва : Рефл. Бук, 1999. 432 с.].

Цифрові технології – є сукупністю чотирьох основних електронних складових, які є взаємопов'язаними та взаємообумовленими:

- 1) цифрові системи доставки даних (інтернет, гіпернет тощо);
- 2) цифрові системи генерування або створення даних (інструмент-речей, смарт-системи, системи журналювання);
- 3) цифрові системи зберігання даних;

4) цифрові системи автоматизованої аналітики (штучний інтелект, нейромережі тощо) [Морзе Н.В., Базелюк О.В., Воротнікова І.П., Дементієвська Н.П., Захар О.Г., Нанаєва Т.В., Пасічник О.В., Чернікова Л.А. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Проект. Розроблено на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року. Київ, 2019. 53 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip_41].

Штучний інтелект – це наука й технологія створення інтелектуальних машин та інтелектуальних комп'ютерних програм [Морзе Н.В., Базелюк О.В., Воротнікова І.П., Дементієвська Н.П., Захар О.Г., Нанаєва Т.В., Пасічник О.В., Чернікова Л.А. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Проект. Розроблено на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року. Київ, 2019. 53 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip_41].